

Univerza v Ljubljani

Filozofska fakulteta

Oddelek za slovenistiko

Pavlina Škrlj

Življenje in delo Miroslava Vilharja

Diplomsko delo

Mentor doc. dr. Aleksander Bjelčevič

Ljubljana, junija 2013

ZAHVALA

Zahvaljujem se mentorju, doc. dr. Aleksandru Bjelčeviču, za pomoč in nasvete, Petru za tehnično pomoč ter Florjanu in mojim za spodbudo in razumevanje.

Kazalo

1. Uvod	5
2. Življenjska pot Miroslava Vilharja	6
2.1 Zgodovinsko ozadje	6
2.1.1 Dogajanje na Zgornji Pivki v Vilharjevem času	7
2.1.2 Kulturno dogajanje na Slovenskem v 19. stoletju	9
2.2 Življenje Miroslava Vilharja.....	13
2.3 Miroslav Vilhar od njegove smrti do danes.....	22
3. Delo Miroslava Vilharja	29
3.1 Dramatika.....	29
3.1.1 Vilharjeve izvorne igre.....	30
3.1.1.1 Jamska Ivanka	30
3.1.1.2 Vilharjeve ostale izvorne igre	33
3.1.2 Vilharjeve prevodne igre.....	37
3.2 Poezija	40
3.2.1 Lirske pesmi.....	44
3.2.2 Epske pesmi	49
3.2.3 Basni	51
3.2.4 Sloga	54
3.2.5 Žabjanke.....	54
4. Zaključek	57
5. Viri in literatura.....	58

Kazalo slik

Slika 1: Grad Kalec	23
Slika 2: Knežak	24
Slika 3: Vilharjev spomenik v Postojni	25
Slika 4: Planina	26

Kazalo tabel

Tabela 1: Tematska analiza <i>Pesmi</i>	46
Tabela 2: Oblikovna analiza <i>Pesmi</i>	47
Tabela 3: Tematska in oblikovna analiza <i>Balad</i>	50
Tabela 4: Tematska in oblikovna analiza <i>Basni</i>	52
Tabela 5: Vilharjeve kitice	56

Izveček

Diplomsko delo se ukvarja s pomembno kulturno osebnostjo 19. stoletja za področje Zgornje Pivke. Miroslav Vilhar je bil v teh krajih gonilna sila pri zburjanju narodne zavesti. Njegovo delo obsega ustvarjanje na glasbenem in literarnem področju. V nalogi je najprej predstavljeno zgodovinsko in literarnozgodovinsko ozadje avtorjevega časa, nato sledi analiza dramatskih in pesniških del. Pri dramatiki je poudarek na tematski analizi, pri pesniških delih pa so predstavljene tako tematske kot oblikovne značilnosti.

Ključne besede: Miroslav Vilhar, narodno prebujanje, tabori, čitalnice, čitalniška dramatika, ponarodele pesmi

Abstract

The diploma thesis deals with an important cultural personality of the 19th century in the area of the Upper Pivka. Miroslav Vilhar was the driving force behind encouraging the national consciousness in this area. His opus consists of musical and literary works. Firstly, the thesis presents the historical and literary historical background of the author's time which is followed by the analysis of his dramas and poems. With the dramas the emphasis is on the thematic analysis; and regarding his poems the thematic and formal characteristics are presented.

Key words: Miroslav Vilhar, national awakening, mass meetings, reading societies, reading society drama, songs turning into folk tunes

1. Uvod

Miroslav Vilhar je večino svojega življenja preživel na gradu Kalec, nedaleč od moje rojstne vasi, Knežaka na Zgornji Pivki. Njegovo politično in kulturno udejstvovanje poznam samo površno, zato sem se odločila, da se tej pomembni osebnosti za lokalni prostor posvetim bolj podrobno in da analiziram njegova literarna dela ter skušam ugotoviti, v katero literarnozgodovinsko obdobje bi ga lahko uvrstili glede na prevladujočo tematiko in obliko njegovih del, če vemo, da se je v obdobju, v katerem je živel, prepletalo več literarnih misli in tokov. Vilhar je ustvarjal tudi na glasbenem področju, vendar se bom v tej nalogi osredotočila samo na literarno področje.

V prvem delu diplomske naloge je zgodovinski (splošno slovenski in lokalni) in literarnozgodovinski pregled obdobja, v katerem je avtor živel. V drugem delu sem se posvetila analizi njegovih del. Začela sem z dramatskimi deli, najprej z analizo izvirnih del, nato sledi še pregled prevodnih iger. Določila sem skupne lastnosti ter jih naštela. Vilhar je izdal tudi več pesniških zbirk, v katerih so bile tako lirske kot epske pesmi. Preučila sem uporabljene pesniške oblike in tematike, ki se pogosteje pojavljajo v teh pesmih. Na podlagi ugotovitev o dramskih in pesniških delih sem ga nato uvrstila v določeno literarno obdobje oziroma strujo.

2. Življenjska pot Miroslava Vilharja

2.1 Zgodovinsko ozadje

Miroslav Vilhar je živel v burnih časih 19. stoletja: na začetku stoletja je Evropo osvajal Napoleon Bonaparte in na Slovenskem za kratek čas ustanovil Ilirske province s slovenščino kot učenim jezikom. Sledila so nemirna leta in pomlad narodov leta 1848: meščani, izobraženci in kmetje so si želeli drugačnih držav, takšnih, ki jih ne bi zatirale in izkoriščale in bi bile nacionalne države. V habsburški monarhiji, pod katero je spadala večina slovenskega ozemlja, je revolucija izbruhnila 13. marca 1848 na Dunaju in dotedanji minister Metternich je odstopil (kar je pomenilo konec absolutizma in ukinitve fevdalizma). Marca so se začele demonstracije tudi po Sloveniji po večjih mestih in se razširile še na podeželje. Najpomembnejši dosežek tega obdobja je prvi slovenski politični narodni program Zedinjena Slovenija, ki je nastal na pobudo Matije Majarja Ziljskega. Monarhija nato vstopi v obdobje brez ustave in parlamenta, v obdobje Bachovega absolutizma (1850–1860); cenzura je bila zopet uvedena in vsako politično delovanje je bilo prepovedano. Slovenci so v tem času gospodarsko napredovali zaradi začetka industrializacije (premogovništvo, Južna železnica).

Absolutizem kmalu zaide v krizo, saj je vedno več narodov zahtevalo narodne pravice in izražalo nezadovoljstvo z obstoječim centralizmom; krizo so poslabšali še neuspehi na vojaškem področju in minister Bach je odstopil. Cesar je nato oktobra 1860 izdal oktobrsko diplomo, ki je predvidevala federalno ureditev dežel, vendar ni bila sprejeta. Februarja 1861 je bil izdan februarski patent in to je pomenilo začetek ustavne dobe za monarhijo: centralistična ureditev, cesarju pomaga državni zbor in vsaka dežela ima svoj deželni zbor. Z novim sistemom so bili zadovoljni samo nemški meščani, ostali narodi pa ne in so si prizadevali za spremembo ustave, ki se je nato zgodila 1867, ko je bila Avstrija poražena proti Prusiji in je bilo možno, da bi monarhija propadla, zato so pristali na dualizem z Madžari. Decembra 1867 so v avstrijski polovici države sprejeli decembrsko ustavo z novim členom o splošnih pravicah državljanov (enakost pred zakonom, svoboda vere, svoboda mišljenja, državni nadzor nad šolami, vsi narodi in

jeziki v Avstriji so enakopravni). V obdobju 1861–67 se je slovensko narodno gibanje krepilo s pomočjo društev (Južni Sokol, Dramatično društvo, Slovenska matica), novih časopisov (*Naprej, Slovenec, Slovenski narod*) ter s prirejanjem čitalnic, kjer se je dvigala slovenska narodna zavest med meščanstvom. Prirejali so bésede, na katerih so se odvijale igre, glasbene prireditve, predavanja, recitacije in ples. Prva je bila v Trstu 1861, prirejali so jih po mestih in trgih, na Primorskem in Goriškem so bile tudi na podeželju. Rezultati narodnega gibanja so se pokazali na volitvah 1867, ko je bilo izvoljenih več Slovencev.

Ves ta čas in še kasneje (do 1871) v narodnem gibanju delujeta dve struji: staroslovenci (Bleiweis, Einspieler; previdna politika, bili so za dualizem) in mladoslovenci (Levstik, Jurčič: inteligenca liberalnih in svobodomiselnih nazorov; bili so za odločno zahtevanje narodnih pravic, proti dualizmu, začeli so organizirati tabore). Taborsko gibanje (1868–71) je obrodilo 18 taborov (prvi v Ljutomeru, največji v Vižmarjah pri Ljubljani). To so bila v bistvu množična zborovanja na prostem s političnimi in narodno-jezikovnimi zahtevami: slovenščina v urade, sodišča in šole, krepitev slovenskega kapitala, ustanavljanje strokovnih, zlasti kmetijskih šol, slovenska univerza ter razne lokalne zahteve. Tabori so narodno zavest budili v kmečkem prebivalstvu in so tako višek slovenskega narodnega gibanja v 19. stoletju. 1871 prenehajo s tem gibanjem, ker ga vlada prepove in takrat se je slovensko narodno gibanje tudi razcepilo na dva dela.

2.1.1 Dogajanje na Zgornji Pivki v Vilharjevem času

Vilhar je bil v teh krajih predstavnik narodnega dogajanja. V tem času so zgradili dve šoli: v Št. Petru (današnja Pivka) leta 1855 in v Knežaku 1859, pri kateri je verjetno sodeloval tudi Miroslav Vilhar (Fatur 2008: 62). Tudi na Pivškem je rasel pomen celovške Mohorjeve družbe, ki je z vsakoletnimi izdajami knjig prispevala k opismenjevanju in izobraževanju Slovencev. Zaradi zemljiške odveze je prihajalo do težav z odškodnino in zato se je kmalu razširilo prevoznništvo, ki pa tudi ni moglo nahraniti vsega prebivalstva (*ibid.*). V začetku druge polovice 19. stoletja je to območje najbolj vznemirila gradnja t. i. Južne železnice Dunaj–Trst, saj so se prebivalci bali, da

bodo s prihodom železnice ob furmanski zaslužek (Fatur 2008: 68). Vilhar je ta strah slikovito izrazil v spodbudni pesmi *Pesem od železne ceste na Notranjskim*, ki je bila tudi objavljena v *Novicah* 13. novembra 1852. Železnica je tako najprej prinesla kugo, ki je pustošila med lokalnim prebivalstvom, nato pa še ohromila prevozništvo; iz življenjskih stisk tako ni moglo vzkliti kaj kulturno pomembnega (Fatur 2008: 71); in v tem času je v javno življenje prišel in posegel Miroslav Vilhar. 1845 se je zopet naselil na Kalcu in pričel s kulturnim in narodnozavednim delom (1849 je v časopisu *Slovenija* objavil razglas Dragim Primorcem, v katerem se zavzema za enakopravno sožitje med narodi). Druženje z Levstikom ga je v slovenstvu utrdilo in 1861 je bil izvoljen za deželnega poslanca.

V tistem času se je razmahnilo ustanavljanje čitalnic in tudi tu so jih ustanovili v Planini, na Razdrtem in celo v Zagorju, vendar šele po Vilharjevi smrti. Vzporedno z vse večjim narodnim zavedanjem pa je na tem območju prihajalo do napetosti z nemštvom (Fatur 2008: 76). Vilhar je s prijatelji in somišljeniki pripravil »Pivški tabor na Kalcu blizu Zagorja, poleg Šempetra na Krasu« 9. maja 1869. Že 15. aprila je bil v *Slovenskem narodu* objavljen program: Zedinjena Slovenija, pravice Slovencev do svojega maternega jezika v šolah in uradih, slovenska deželna zavarovalnica v Ljubljani in nujnost pogozdovanja notranjskih in primorskih goličav. V istem časopisu se 13. maja najde poročilo o taboru: več kot 8000 taboritov in govornikov; uvodni govor je imel tedaj ugledni slovenski politik dr. Etbin Costa in med ostalimi govorniki je bil tudi domačin Anton Domicelj (Fatur 2008: 77). Tabor je bil na planjavi pred gradom v smeri proti Knežaku in še ne dolgo nazaj je bilo na tem kraju najti skalo, ki je imela vdolbeno luknjo, v katero naj bi zasadili osrednjo zastavo. Osrednje geslo so bili Vilharjevi verzi »Čujte gore in bregovi, da sinovi Slave smo!«; tabor je bil zastavljen zelo velikopotezno, vabila so pošiljali po celi Sloveniji ter tudi na Hrvaško in Češko. Voznina za vlake na vseh postajah med Mariborom, Zagrebom, Trstom in Gorico je bila med 7. in 11. majem za udeležence tabora znižana za polovico. O taboru beremo tudi iz razglasa dnevnika *Slovenski narod* dne 6. maja: »Bratje! Narod, ki ne brani svoje pravice, ki ne skerbi za svoj blagor, životari in pogine! Vabimo vas 9. maja simo na mejo slovensko, primorsko in hrvaško, da se zedinimo, da se okrepimo v slavo avstrijskemu cesarstvu! Vse za vero, dom in cara! Kalec, poleg Zagorja na Pivki 1. maja 1869« (Fatur 2008: 78–79). Pod tem razglasom so abecedno navedeni »taborovi odborniki«, med njimi tudi Miroslav Vilhar. Iz razglasa je razvidno, da so bili ljudje na

Pivškem še zvesti cesarju in glede na sestav odbora (tako posestniki kot trgovci, župani in duhovniki) je sklepati, da se takrat na tem območju ljudje še niso strogo delili na staroslovensko in mladoslovensko strujo. Ob takšni ljudski enotnosti je bil izvedeni tabor največji kulturni in politični dogodek za Pivko še desetletja potem (Fatur 2008: 79). Kulturno-politično življenje je oživel po tem dogodku: ustanovljena je bila narodna čitalnica v Zagorju in bralno društvo v Št. Petru (pri pevskem zboru je sodeloval tudi Filip Kete, Dragotinov oče).

2.1.2 Kulturno dogajanje na Slovenskem v 19. stoletju

Da bi lahko natančno določili, v katero literarno obdobje spada Vilharjevo delo, je treba pregledati značilnosti vseh treh literarnih smeri, ki so se oblikovale v 19. stoletju: razsvetljenstvo, romantika in realizem.

Literarna zgodovina k slovenski književnosti razsvetljenstva, književnosti druge polovice 18. in začetnih desetletij 19. stoletja, pristopa na tri različne načine, v njej najde tri različne vrste pojava: narodno prebudni, svetovno nazorski in, tretjič, književni pojav. Zaradi prepletanja teh treh pojavov tudi prihaja do različnih zamejevanj in poimenovanj obdobja med literarnimi zgodovinarji: slovenski prepород, razsvetljenstvo, klasicizem s predromantiko, obdobje slovenskega narodnega prebujenja (Kardelj), predromantika ipd. Paternu (1989: 30) trdi, da gre za razsvetljenstvo, ki je praktične narave, saj je povezovalo nazorsko različne kroge, kot so katoliki, janzenisti in svobodoumniki. Slovenska književnost razsvetljenstva se torej izmika enotnemu poimenovanju, saj se v njej kažejo trije književni slogi, vendar noben izmed njih ni razvit do tolikšne mere, da bi lahko zaznamoval celo obdobje. Ti slogi so barok, klasicizem in predromantika. V tem obdobju je bilo pesništvo najbolj gojena in razvejana literarna zvrst (Paternu 1989: 31). Predstavnik baročnega sloga v tedanji književnosti je bil Anton Feliks Dev (1732–1786). Baročnost njegove poezije se kaže v tesnem ponavljanju jezikovnih členov (tudi do desetkrat), ki so tudi metrično, stavčno in glasovno zapleteno postavljeni. Še ena značilno baročna poteza poezije je oprtost na

narečje. Dev je bil osredotočen na literaturo za ozek krog izobražencev, medtem ko se je drugi predstavnik slovenskega razsvetljenstva usmeril drugam.

Vodilni pesnik tega obdobja je bil Valentin Vodnik (1758–1819), ki je bil predstavnik klasicističnega sloga v tem obdobju: preprosto in jasno zgrajena tema, ki je v skladu z osrednjo idejo pesmi; to je literatura koristnih idej in vse je podrejeno temu. Žiga Zois je bil Vodnikov svetovalec in ga je tudi usmeril v ljudsko pesništvo (»(...) v ljudskem tonu in za ljudstvo (...)« (Paternu 1989: 34)), od koder je Vodnik prevzel tipično kitično obliko in ritem alpske poskočnice. Pri Vodniku gre torej za mešanico klasicistične in folklorne poetike; predromantika je pa izražena pri obeh pesnikih, pri Devu mogoče še bolj (*Občutenje tega serca nad pesmejo od Lenore*, objavljena v *Pisanicah* leta 1781).

Do leta 1848 je imela slovenska književnost za sabo komaj sedem desetletij razvoja in dve literarni obdobji. Ta razvoj je potekal pretežno v liriki, proza je služila didaktičnim namenom, dramatika pa je po Linhartu zamrla. Večina pesnikov v Prešernovem času je nadaljevala z ustvarjanjem v različnih stilih, tako razsvetljenskih kot predromantičnih, in jih tako ni mogoče glede na stil zanesljivo opredeliti, v katero literarno obdobje spadajo (Paternu 1989: 78). Slovenski realizem je glede definiranja trd oreh za literarno zgodovino, saj težko periodizira dogajanje v drugi polovici 19. stoletja; za to obdobje je zopet značilen stilni sinkretizem: gre za razvojno obdobje med romantiko na eni in novo romantiko na drugi strani, saj je t. i. literatura realizma služila bolj spodbujanju narodnega gibanja kot sama sebi (ostala je tako v mejah »realnega idealizma« (Paternu 1989: 85)). Paternu (1989: 88) trdi, da je realizem »ostal razmeroma najbolj odprt pritisku razsvetljensko-predromantičnega slovstvenega modela z močnimi didaktičnimi osnovami in z različnimi mešanici njegovih slogov, ki jim je dodajal nove, aktualistično realistične prvine, ne da bi te nujno dobile vodilno mesto.« Druga težava, ki se pojavlja ob definiranju slovenskega realizma, je časovni začetek obdobja; neizrazitost in nerazvitost se kaže v množici letnic, ki naj bi označevale začetek: 1848, 1854, 1868, 1878 ali 1881; in nobena od teh ni prepričljivo utemeljena (Paternu 1989: 85).

Levstik v svojem *Popotovanju od Litije do Čateža* (1858) poziva k realističnemu ustvarjanju v prozi, vendar se v slovenski literaturi zametki realizma pokažejo najprej v pesništvu (Jenko, ki ga Paternu označi za poznega romantika in zgodnjega realista

(Paternu 1989: 77)), šele nato v prozi. Za Jenka in Stritarja velja, da imata več realizma v liriki kot v prozi; in tudi v dramatikii je bil razvoj počasnejši kot v liriki – Levstik s svojim *Juntezom* leta 1855 začne razvoj v smer naturalizirane ljudske besede. Razloga, zakaj je prišlo najprej do razvoja realizma v liriki, sta dva: literarni (samo lirika takrat polno razvita) in zgodovinski (marčna revolucija sprožila nov val narodnega gibanja, ki je izrabil književnost za komunikacijo z najširšim slojem bralcev). Levstik se je s svojim programom usmeril k načrtovanju proze za ljudstvo, kar je prva opozicija Prešernovemu in Čopovemu programu iz 30. let (Paternu 1989: 79). Paternu (1989: 81) ugotavlja, da je bil pritisk razsvetljenskega modela iz preteklosti močnejši kot vpliv Prešernovega romantičnega zgleda, čeprav je tudi ta puščal sledi v literaturi druge polovice 19. stoletja. Levstik je tako v bistvu ponovno oživil slovenski razsvetljenski model (pri jezikoslovnih vprašanjih se je naslonil na Kopitarja) – združitev klasicizma s folkloro, kar predstavlja prvo fazo slovenskega realizma (izrazit predstavnik je Levstik), ki vsebuje še sestavine predhodnih obdobj (Paternu 1989: 81). V zbirki *Pesmi* (1854) je Levstik uresničil dve točki svojega programa, programa narodno konstruktivne poezije:

S preprosto, vedro in stvarno besedo, ki jo je mogel razumeti vaščan in meščan, je izpovedoval, risal in prikazoval, stoječ nekako na sredi med Prešernovo klasično obliko in Jenkovimi v ljudskem duhu in slogu zloženimi, večinoma štirivrstičnimi kiticami, zaznave, želje in dogodke iz čustvenega in miselnega življenja, ki jih doživlja vesel in dober mladenič v samotni dijaški sobici, v družbi razigranih tovarišev in sredi idilično občutene kmečke nature in kulture (Slodnjak 1968: 163).

Predstavnik druge faze realizma sta Kersnik in Celestin, ki predstavljata sociološko in psihološko poglobljen realizem. Na pesniškem področju sta v slovenskem realizmu še dve vidnejši ustvarjalni osebnosti: Jovan Vesel Koseski (1798–1884) in Lovro Toman (1827–1870). Pesnika sta bila t. i. noviška poeta (sem je spadal tudi Miroslav Vilhar) in avtorja domoljubne budnice; ti pesniki so po Bleiweisovem navodilu pisali narodnoprebudne pesmi, ki bi prebudile meščanstvo in izobraženstvo, prebudile narodno samozavest in naredile narodno zavedenega človeka. Medtem ko Koseski velja še za predmarčnega pesnika, je Toman predstavnik mlajše generacije, ki se je tudianimala za narodno folkloro – poleg njega še Matija Valjavec (Pogačnik 1973: 188, 209, 210). Koseskega je že Trdina v svojem delu *Pretnes slovenskih pesnikov* ocenil

takole: »Pa kar zadene jezik pesmi, kar zadene lepoznanstvo celega sestavka, kar red misli in smislov, moramo pa brez pomišljanja Koseskega prvega slovenskega pisatelja imenovati in ga tudi po tej plati nad Prešerna povzdigniti,« (Pogačnik 1973: 214). Sodobniki so poezijo Koseskega cenili, ker so v njej videli »prekrasen razcvet materinščine ... neskončno visokost, krepost in lepoto svojega jezika in smo bili nanj prvokrat v popolnem pomenu besede ponosni« (Pogačnik 1973: 214). Trdina mu priznava narodnoprebudno vlogo, glede estetske plati njegove poezije pa se osredotoča na zvočno plat; glavno je bilo, da je bila poezija v antičnih oblikah (heksameter in elegični distih; piše pa tudi v laškem enajstercu). Vsi sodobniki so hvalili poezijo Koseskega, čeprav je bila nadpovprečna samo na družbenem področju združevanja naroda, na estetskem pa podpovprečna (Pogačnik 1973: 214, 215).

Ko govorimo o pesništvu v realizmu, spadajo v to skupino tudi pisci, ki sicer pripadajo dobi romantike (Cegnar, Vilhar, Koseski) – njihova osnova je bila lirika (po vzoru Koseskega in navodilih *Novic*) narodnostne afirmacije, ki je bila kulturni standard, privilegirana in zaščiten; ta poezija ima arheološke in zgodovinske teme (Pogačnik 1973: 258–260).

Toman je poleg Koseskega veljal za najboljšega pesnika dobe po mnenju staroslovencev. Vendar po Slodnjakovem (1968: 162) mnenju se ni niti v zbirki *Glasi domorodni* (1849) niti v ljubezenskih popevkih *Milotinke* (1852 in 1853) dvignil nad osladno, brezoblično in jezikovno prisiljeno improvizacijo. Vidnejši sta samo njegovi dve ponarodeli pesmi *Domovini* (Bodi zdrava, domovina) in *Sirota* (Mati ziblje, lepo poje).

Če pogledamo še ostalo kulturno dogajanje v drugi polovici 19. stoletja, ima velik vpliv (vsaj za Vilharja) razvoj čitalnic in razmah časopisov. Čitalniško ustvarjanje je posebna zvrst literarnega udejstvovanja: pomembne so bile deklamacije slovenskih pesmi (Koseski, Toman) in tudi dramsko ustvarjanje (Vilhar), ki je poleg vzgojne note dobivalo tudi že estetsko (Pogačnik 1973: 233). Tako je 1867 zaživelo Dramatično društvo, ki je spodbujalo pisanje izvornih del. Doba realizma je tudi doba želje po ozaveščenosti in množici časopisov in glasil. Tako je bil Vilharjev *Naprej* pod Levstikovim uredništvom zelo dobrodošel politični list, v katerem je Levstik pisal proti frazerskemu domoljubju, se zavzemal za načelnost v politiki, povezovanje z

južnoslovanskimi narodi in za Zedinjeno Slovenijo (Pogačnik 1973: 247–248). O pisanju v tedniku podrobneje piše Ivan Prijatelj v drugi knjigi *Slovenske kulturnopolitične in slovstvene zgodovine*.

Slovenska dramatika realizma je sestavljena iz več plasti, za katere je značilna dvosmernost – na eni strani je sodobna dramatika, ki je razdeljena na tri tipe: čitalniško igro v ožjem pomenu besede (Vilharjeve igre), veseloigro s kmečko snovjo (*Juntez* (1855)) in družbenokritično dramo (Levstikova literarna satira *Ježa na Parnas* (*Pesmi*, 1854)). Druga smer pa se naslanja na zgodovino, torej zgodovinske drame: Viktor Lipež: *Car Lazarjeva smrt* (1860) in France Remec: *Samo, prvi slovenski kralj* (1867) (Pogačnik 1973: 289).

2.2 Življenje Miroslava Vilharja

Pregled Vilharjevega življenja je povzet po knjigi Mirjane Turel *Skladatelj Miroslav Vilhar* (1963).

Mirolavov oče Franc Serafin Vilhar (Franz Wilicher) je bil rojen 3. avgusta 1768 in njegovo rojstvo je vpisano v najstarejši družinski knjigi v Knežaku, čeprav na nagrobnem spomeniku v Knežaku piše, da je bil rojen v Planini in da je umrl v Knežaku. V družinski knjigi piše, da izvirajo Mirolavovi predniki iz Knežaka in da se je njegov oče pozneje preselil v Planino, kjer je stanoval v hiši št. 67, Mirolavovi rojstni hiši. Franc je bil poštni upravitelj in kot premožen posestnik je dajal poštni postaji konje za promet med Ljubljano in Trstom. Bil je tudi lastnik graščine na Kalcu¹, ki jo je odkupil kot nekdanji oskrbnik. Žena Ivana Obreza (tudi iz Planine) se je rodila

¹Kalec je 620 m visok grič med Knežakom in Zagorjem na Zgornji Pivki. Mirolava je na Kalcu nasledil sin Evgen.

11. maja 1792, umrla pa 19. novembra 1839. Miroslav je bil tretji sin (starejša sta bila Franc Viljem (Franz Wilhelm) in Aleksander Jurij (Alexander Georg)), rodil se je 7. septembra 1818 v Zgornji Planini, hišna številka 67, vpisan v matični knjigi kot Freidrich Karl Wilicher; imel je še mlajšega brata Janeza Krstnika (Johan Baptist) in sestro Terezijo Marijo.

Osnovno šolo² je obiskoval v Postojni, gimnazijo v Št. Pavlu na Koroškem, v Ljubljani pa licej in filozofijo. Po končani srednji šoli se je vpisal na pravo v Gradcu in pozneje na Dunaju kot veliko otrok premožnih družin v tistem času; narodne zavesti ni imel, kot pravi Tominšek (v Turel 1963: 8): »(...) postal bi kakor notranjska gospoda, da bi sam ne vedel kaj: ne Nemeč, ne Lah, ne Francoz in ne Slovenec.« Narodna zavest se je v tistem času šele začela prebujati in ljudje sami sebe niso dojemali kot pripadnike nekega večjega naroda, ampak so imeli ozaveščeno samo pokrajinsko pripadnost (Kranjci, Korošci ipd.). Vendar se z Vilharjem to ni zgodilo, saj ga je pred koncem študija (ki se je Vilharju zaradi zabav in ostalih prostočasnih dejavnosti malo zavlekel in ga tudi starši ga ne bi mogli več vzdrževati) oče leta 1843 poklical domov in ga postavil za gospodarja na gradu Kalec.

Že v Gradcu se je Miroslav pesniško in glasbeno udeleževal, vendar v nemškem jeziku; svoja prva dela je v nemščini izdal leta 1842 in jih posvetil graškim pravnikom. Ob vrnitvi domov je v družbi narodno zavednih prijateljev spoznal, kaj je njegova narodnost in njegova naloga. Začel se je načrtno učiti slovenskega jezika, kar je kmalu prineslo njegovo prvo slovensko pesem *Predčutki* v Novicah 1845. Poglejmo na Vilharjev narodni razvoj s stališča takratne družbe: kot že rečeno, bogati meščani v tistem času niso imeli posebne narodne zavesti. Med to novo nastajajočo slovensko gospodo je spadal tudi Vilhar (njegov oče se je povzpel od grajskega oskrbnika do graščaka in svojim otrokom ni dajal posebne narodne vzgoje), ki je hodil v nemške šole

² V Postojni je bila ustanovljena nemška »glavna šola« (Hauptschule) leta 1820, imela je štiri razrede, vendar letna poročila za tisto obdobje niso ohranjena in tako nimamo točnih podatkov o poteku Vilharjevega šolanja. Edini podatek o šolanju je v mestnem arhivu v Ljubljani za leta šolanja tam: v letih 1833/34 in 1834/35 je obiskoval 5. in 6. humanistični razred gimnazije v Ljubljani in oba končal z odličnim uspehom. V prihodnjem šolskem letu je bil vpisan v prvi semester filozofskega študija v Ljubljani, potem pa v arhivu ni več podatkov o njem.

in je bil nemško vzgojen, vendar se je pozneje, v podeželski družbi, preusmeril. Kot pravi Jurčič (v Turel 1963: 10):

Ko je naš narod še spal, ko so bili na Slovenskem možje, misleči na našo slovansko narodnost in na potrebo njenega razvoja, še strašno redke prikazni, ko si niti idealisti med njimi niso upali pomisliti, da bi naš narod mogel kdaj dobiti se do te moči in teh rezultatov, kakor jih vendar danes (1871) moremo s ponosom zaznamovati. Ob tistem času se je Vilhar prijel slovenskega pisma. A ne samo čas, tudi druge razmere mu moramo v čast šteti. Tedanji narodni delavci so bili skoro vsi sinovi preprostega naroda, kmetijski sinovi. V tako imenovanih boljših krogih je vladalo izključno nemštvo. Iz teh naših krogov smo imeli samo posmehovalce, katerim je bilo celo slovensko ime predmet ošabnega zaničevanja.

Vilhar študija ni dokončal, vendar so mu izkušnje iz sveta in razgledanost pomagale pri snovanju kulturnega življenja doma. O njegovi glasbeni izobrazbi ni zapisanega nič oprijemljivega, verjetno ga je oče učil doma in je to znanje utrjeval še kot dijak – rad je kupal note in novih skladb se je hitro naučil na pamet. Vilhar je bil brezskrben in živahen človek in takšna je tudi večina njegovih umetniških del. Ko se je 1843 vrnil domov, se je poročil z Jožefo Dejakovo iz Senožeč. Živela sta na Kalcu in imela devet otrok: Evgena (1845–1878), Alfonza (1846–1861), Jožefo (1847), Frideriko (1849–1851), Karolino (1849–1868), Franca Serafina (1852–1928), Julija (1853), Viljemino (1857) in Ivano (1858–1877). Na Kalcu je bilo življenje prav prijetno, kot opisuje Tominšek (v Turel 1963: 11):

Na Kalcu je vladalo prav patriarhalno življenje. Hlapec Pavle in izvrstna kuharica Micka sta bila od pamtiveka pri hiši. Kuhalo se je pri odprtem ognjišču, na katerem so v zimskem času sedeli po cele ure po večerji ter kaj pili, peli pa neumorno, Vilhar s kitaro v rokah. Večkrat nas je skrbna mati, Vilharjeva soproga, pognala spat. Mi smo le še eno zapeli. Ko nam je pa mati dekleta odpeljala, smo šli vsi. V prvem nadstropju je stal klavir v prostorni dvoranici. Tudi tam se je dosti sviral, pelo in tudi plesalo. Mlajša Vilharjeva sina, sedanji skladatelj Franc Serafin in že umrli Julček, sta že poprej svirala štiriročno klavir, nego sta znala čitati in pisati. Tako so združili prebivalci na Kalcu svoje

gosposke navade s kmetsko preprostostjo. Pesmi, ki vzklijejo iz take družbe, ne bodo vzvišene, a bodo prisrčne, ne bodo morda globokoumne, a bodo vnete s pravim domačim ognjem, vzetim z domačega ognjišča. V taki družbi in v takih okoliščinah je postal graščak Vilhar Slovenec, slovenski pesnik in slovenski skladatelj.

Takšno življenje je močno vplivalo na Vilharja in njegovo delovanje. Nanj in na njegovo narodnozavedno delovanje pa je vplivalo tudi tedanje ljudstvo in njegov položaj v državi: slovenski kmet je bil takrat zatiran, vendar se je že narodno prebujal. Tako je leta 1848 Vilhar v Senožečah ustanovil narodno stražo, jo vodil in se tako približal ljudstvu in njegovim problemom. Narodne straže so po dunajskem zgledu ustanavljali v raznih mestih, tudi v Ljubljani, kjer so imeli svojo godbo na pihala, ki je med drugim izvajala tudi Vilharjeva glasbena dela. Vilhar je s tem dejanjem postal nekakšen narodni graščak in se tako zavaroval pred morebitno jezo ljudstva. Družil se je z zavednimi notranjskimi družinami Domicelj, Fatur (Zagorje) in Dolenc (Razdrto; Hinko Dolenc je bil poročen z Vilharjevo hčerko Karolino), ki so ustvarjale rodoljubno ozračje in napredne politične temelje na tem območju. Prvi Vilharjev skladateljski nastop je bil leta 1848, ko je godba ljubljanske narodne straže izvedla njegovo skladbo *Živio Polka*, prvega od skladateljskih poskusov; v letu 1849 je godba imela v programu drugo Vilharjevo skladbo *Polka Slovenka*. Vilhar ni sam instrumentiral teh skladb, ker ni bil dovolj izobražen na tem področju; verjetno so mu pomagali Gašpar Mašek, Josef Schulz in Ferdinand Schwerdt. Istega leta je bil izvoljen za župana Knežaka, za kar se je prebivalcem zahvalil s člankom Zgornjim Pivčenam v *Novicah*.

1849 je Vilhar objavil v *Novicah* dve pesmi, *Vodila pridnim kmetovalcem* in *Vodniku*, 1850 pa je izdal prvo slovensko spevoigro *Jamska Ivanka*. Istega leta sta izšla tudi opusa za klavir *Milice okrogle* in *Zvezdice slovenske okroglice* ter dva samospeva s klavirjem, *Vesolnimu svetu* in *Slave dom*; izdal je tudi koledar za leto 1851 (*Slovenski koledar*), zaslužek je namenil za slovenska slovstvena dela. Koledarskemu delu (namenjen poljudnemu izobraževanju) je dodal še svojo prvo pesniško zbirko in basni v prozi. Leta 1851 ni napisal veliko pesmi, v *Novicah* je objavil samo tri: *Sveta gora*, *Moj vertič* in *Kitica*. Leto 1852 je spet zaznamovalo njegovo skladateljsko udejstvovanje – izdal je prva dva zvezka (šestke) samospevov, ki so zelo pomembni za njegovo ustvarjanje; nekateri med njimi so tudi ponarodeli. Objavljal in sodeloval je pri vseh

takrat vodilnih časopisih (*Novice, Slovenski glasnik*) s podpisom Miroslav; pisal pa je tudi o aktualnih dogodkih v domačih krajih v dopisih *Iz Kalca*. Po teh aktivnih letih se je za nekaj časa umaknil in se ponovno oglasil javnosti, ko sta začela sodelovati s Franom Levstikom. Levstik je leta 1858 prišel na Kalec za domačega učitelja Vilharjevim otrokom; službo mu je posredoval prijatelj Fran Erjavec, ko je prvi Vilharjev učitelj, Henrik Zagorjan, dobil službo v Ljubljani. Levstik se je na Kalcu sprva dobro počutil, saj je prišel v sproščeno kmečko okolje, kjer Vilhar ni bil tipični graščak, ki bi vzvišeno gledal na kmečko prebivalstvo. Bil je demokratičen do vseh in se je v bistvu družil večinoma s preprostim ljudstvom; hodil je v Zagorje ter širil svoje nazore med ljudmi. Levstik se je tudi našel med ljudstvom ter se družil z njim; njegova doživljanja je opisal v knjigi *Pogine naj pes* Anton Slodnjak. Levstik je poučeval Vilharjeve otroke ter jih tako izobrazil, da so lahko nadaljevali šolanje v Ljubljani. Najbolj glasbeno nadarjen med njimi je bil Fran Serafin, ki je tudi postal odličen skladatelj. Manj uspešen je bil Levstik pri političnem in literarnem izobraževanju Vilharja samega. Čeprav je Vilhar rad dajal svoje pesmi Levstiku v branje, pa ni rad slišal ostre kritike, ki mu jo je namenil Levstik. Do tedaj so bili namreč njegovi kritiki le kalška družba in Bleiweis. Levstik je Vilharja precej cenil, kar lahko beremo v pismu Janezu Krajcu (25. december 1882), ki je hotel natisniti Vilharjeve pesmi: »Še dostavljam, da bi Miroslava Vilharja nekatere pesmi in tudi igre bilo res vredno zopet natisniti, a ne vseh, n. pr. Žabjanek ne, niti ne vseh iger. Jamsko Ivanko bi menda bilo treba zelo popraviti.« Tako je kmalu prišlo do napetosti med njima, o kateri lahko beremo v Cegnarjevem pismu Levstiku decembra 1860 (Turel 1963: 38):

Popustiš torej Vilharja. On ni mož, da bi ga človek spoštoval. Prišlo mi je marsikaj na uho, kar mu ni v čast. Ko sem bil v Bakru, je trosil po Terstu kvante o meni in Tebi celo izmišljene. Skušal naju je razprti, pravil je, da sva se hudo sprla, ker si Ti moje pesmi grajal, zato pa sem bil jaz hud in take druge reči. Tako ne dela pošten mož. Zdi pa se mi, da to le zavoljo tega počenja, da bi svet preveril, da je on sam in edini pesnik slovenski. Vsaj stokrat sem slišal iz njegovih ust: Jaz sem prvi pesnik. Levstik ni pesnik in on ima premalo originalnih misel; Levstik se mi čudi itd. Menda mu oba rada privoščiva slavo, v kateri živi, pa menda naju tudi ne pečejo take prazne čenčarije.

Odnos med Vilharjem in Levstikom se je še poslabšal, ker mu Vilhar ni redno izplačeval plače in to je bil tudi vzrok za Levstikov odhod s Kalca. Vilhar mu je ostal dolžan 300 goldinarjev, ki mu jih je postopoma izplačal, ko se je Levstik nastanil v Trstu kot tajnik Slavjanske čitalnice (upal je, da bo tam začel izhajati nov časopis, v katerem bi lahko objavljali svoje kritike; časopis mu je obljubljal že Vilhar na Kalcu). Iz korespondence med njima sta ohranjeni samo dve pismi (26. december 1860 in 26. april 1861) in v obeh je govora o Levstikovem honorarju. Želja po lastnem listu se je Levstiku uresničila 1863, ko je Vilhar začel izdajati prvi slovenski politični list *Naprej*. Vpliv Levstika se najbolj kaže v Vilharjevi najboljši pesniški zbirki *Pesmi*. Moto, konec, uvodna pesem in *Pegaz* kažejo na kritičen odnos do dela. Komponiral je šest pesmi, od teh so ponarodele *Na jezeru*, *Na goro* in *Planinarica*; *Lipa* (tudi iz te zbirke) je znana v obdelavi Davorina Jenka. Vilharjeve pesmi so se redno pojavljale na čitalniških prireditvah, tudi Vilhar sam se jih je udeleževal, ko se je preselil z družino v Ljubljano leta 1861 zaradi šolanja otrok in političnega udejstvovanja. 21. marca 1861 je bil izvoljen za deželnega poslanca. Vendar ni bil posebej nadarjen za politično življenje, saj se je že na prvi seji 8. aprila zameril naprednjakom, ko je v diskusiji o Tomanovem predlogu o slovenščini kot debatnem jeziku podprl nemščino. Levstik, ki je bil naprednjak, je nato 19. aprila 1861 zapisal v pismu prijatelju Volčiču (Turel 1963: 44):

Vilhar se v Ljubljani ni *dobro* obnesel. Jaz nisem njemu tudi nič upal, ker ga poznam. V Ost und Westu so ga hudo pretepli. Za nekaj dni je bil prišel iz Ljubljane domu v Senožeče. Tako ga je bilo sram, da si ni upal med ljudi. Zdaj se neki s tem izgovarja, da je bil bolan, pa da ni vedil, kaj je govoril. Ali so to možke besede?

Vilhar je odtlej zvesto podpiral slovensko stranko. Čitalniško gibanje se je v šestdesetih letih spet razmahnilo in privabljal ne samo zavedne ljudi višjega sloja, ampak tudi meščane. V ljubljanski čitalnici so Vilharja z veseljem sprejeli medse, saj je bil takrat že popularen pesnik, skladatelj in rodoljub. Pojavi se že na ustanovitveni besedi 24. novembra 1861, kjer je dijak Janez Železnikar recitiral njegovo pesem *Hrast in lipa*, pevski zbor pa je zapel njegovo pesem *Ne udajmo se*, ki je vključena v četrto šestko. Pesem je požela bučen aplavz, ki je skladatelja celo priklical na oder. Iz druge šestke so predstavili samospev *Prijazne oči*. Na drugi besedi 26. decembra 1861 je Fran Vidic zapel Vilharjev samospev *Sercu*. Januarja 1862 je bil izvoljen za čitalniškega odbornika

v odsek za bésede; v tej službi se je udeleževal čitalnic po vsej deželi. Novembra 1864 je v domači Planini ustanovil čitalnico in jo pozdravil s pesmijo *Planini*. 1862 je izdal koledar Sloga za leto 1863, razdeljen na koledarski del, pesmi in šaloigro *Slep ni lep*. Čitalnice so potrebovale takšne igre, preproste in zabavne, zato jih je zalagal z lastnimi igrami in prevodi. Koledarju je dodal še dva notna zapisa za *Živio Polko* (iz 1848) in *Polko Slovenko* (iz 1849) ter samospev *Deklici* (Vilharjevo besedilo, Jamarjeva melodija). Želel je izdati 25 pesmi v letu 1860, vendar ni dobil dovolj naročnikov in je tako v naslednjih letih izdajal pesmi v šestkah (tretja leta 1861, 1862 pa četrta in peta, kjer so večinoma zbori). Izmed izdanih pesmi je bila zelo priljubljena *Ne udajmo se*; Vilhar jo je zložil že leta 1861 in so jo takrat pogosto izvajali. Izvedli so jo tudi na prvi béseedi 24. novembra 1861, o čemer govori poročilo v Novicah (Turel 1963: 45):

Potem pa stopi spet naš pevski zbor na oder in poje po Miroslavu Vilharju novo zloženi kor *Ne udajmo se* s tako krepostjo, da ko je nehal, so gnali po dvorani navdušeni slavaklici tako dolgo, dokler ga ni še enkrat ponovil in se ni g. Vilhar prikazal, da je sprejel očitno pohvalo za to skoz in skoz narodno kompozicijo, ki bo romala kmalu po slovanskem svetu in bode še posebno draga našim češkim bratom, ker je zložena v duhu Riegerjeve prislovice *Ne dejme se!*

Tako popularna je bila še *Na jezeru*, ki so jo leta 1862 izvedli v Postojni, Celju in Trstu ter leta 1863 v Tolminu, Celovcu in Vipavi. Peta, zadnja, šestka je posvečena delovni pesmi: *Kosec, Orač* (samospeva), *Plevica, Grabljica, Ženjica in Mlatič*.

Kasneje se je Vilharjevo delovanje osredotočilo na politično dogajanje. 1863 je bilo njegovo najbolj dejavno politično leto. V slovenskem prostoru je že dlje časa tlela želja po novem slovenskem časniku, kjer bi se razpravljalo o političnem življenju ter delovanju. Po njegovem mnenju *Novice* po 1848 niso bile več napreden slovenski politični list, saj so pod urednikom Janezom Bleiweisom postale konzervativen list (»Vse za vero, dom, cesarja!«). Mlajša generacija (najbolj srčno je nov list čakal Levstik) je tako dobila svoj politični list 2. januarja 1863, ko je izšla prva številka prvega slovenskega političnega lista *Naprej*. Vilhar je za sodelavca povabil ravno Levstika, ki je bil nato urednik in dejanski vodja, Vilhar je bil izdajatelj in formalni urednik. Levstik je kljub preteklim nesoglasjem rad prišel v službo k časopisu, kjer je lahko svobodno izražal svoja stališča, predvsem literarna, čeprav je bil *Naprej* politični

list: »Literaturi, jeziku pomagaj do razvoja tudi politični časnik!« (Turel 1963: 50). Ta Levstikov moto je pomemben za pravilno razumevanje Levstikovega dela pri *Napreju*. Javnost je z veseljem sprejela nov časnik, Bleiweis se pa do njega ni želel opredeliti, *Slovenski glasnik* pa ga je takole pozdravil (*ibid.*):

Česar nam je pred vsim drugim treba, o tem se je že dosti pisarilo po slovenskih časnikih. Hvala Bogu: med tem se je nekaj dobrega dovršilo po naši želji, ki smo jo lani izustili za boljši napredek našega slovstva; namreč marljivi in vrli naš rojak g. Miroslav Vilhar je začel izdavat svoj list *Naprej*, ki bo gotovo pisan v lepi in gladki slovenščini. Saj nam je njegova pisava že dobro znana. Bog daj, da bi se trdno obdržal in se z najboljšim uspehom poganjal za omiko našega naroda, za našo korist in srečo. Domorodci! Podpirajmo ga na vso moč zlasti z obilno naročbo in z razprostitanjem po vseh slovenskih krajih, kakor tudi z obilnimi dopisi v čisti slovenščini ... Da bo *Naprej* v lepoznanškem delu izvrsten, porok nam je ime izdajateljevo, da bo tudi v političnem delu krepak branitelj in zagovarjalec slovenskega naroda in njegovih pravic, razumeva in pričakuje se samo po sebi. Naj mu pride od vseh strani dosti podpore!

Program v prvi številki je bil v skladu z naslovom (Turel 1963: 51): »(...) na ustavnem potu potezati se za vse in vsakršne pravice slovenskega naroda, ter vedno in povsod imeti pred očmi blagost svoje domovine s pazlivim očesom na južne brate, s katerimi smo Slovenci v materialnej in dušnej dotiki«. V časniku so prostor našle politične teme ter tudi leposlovje in gospodarstvo. Vilharjev prispevek so bile občasne pesmi, večinoma je delal Levstik.

Nedolgo po začetku izhajanja si je *Naprej* pri avstrijskih oblasteh prislužil črno piko zaradi dveh člankov: *Misli o sedanjih narodnih mejah* (napisal ga je Pleteršnik z Levstikovo pomočjo) ter Levstikov *Kaj se nekaterim zdi ravnopravnost* (povod za članek je bila zavrnjena prošnja županov ljubljanske okolice za slovensko uradno dopisovanje). Zaradi prvega članka je prišlo do tožbe na sodišču, saj so se oblasti spotaknile ob definicijo mednarodnih meja; zaradi svojega članka pa je Levstik nakopal obema z Vilharjem tožbo zaradi žaljenja časti. Ta tožba se je srečno končala, vendar je Vilhar vseeno ustavil izhajanje časnika z 78. številko, 20. septembra (Turel 1963: 51): »Živimo za narod, izobrazujmo se, okrepčujmo se, zložimo se v korist svoje domovini

in vsemu cesarstvu! Večni Bog je pravičen, on meri pote narodom in tudi nas vidi. Ako tudi nas je malo, pa vendar čutimo, da smo enega debla, ene krvi. Tedaj: Bog z nami!«

Ni se pa srečno končala tiskarska pravda zaradi prvega članka; Vilhar je bil »zavoljo hudodelstva motenja javnega miru in reda obsojen na šest tednov v ječo, poostreno vsaki teden z enkratnim postom. Tristo fl. pa mu vrh tega še kavcija zapade,« (Turel 1963: 51; Novice 1864, št. 4). Zaradi obsodbe je izgubil mandat v deželnem zboru leta 1864; med prestajanjem zaporne kazni v zaporu na Žabjaku pa so nastale pesmi in politični epigrami v zbirki *Žabjanke*, ki jo je izdal v Zagrebu 1865. Med sojenjem je bil zelo časten: ni razkril pisca članka, naprtil si je zapor ter zaradi tega izgubil poslanski mandat ter javno preklical poročanje graškega časnika *Tagespost*, da je prosil za obnovo procesa (Turel 1963: 52, Novice 1864, št. 23): »Jaz nisem vložil nikakršne prošnje za izredno revizijo pravde moje in tudi za pomilostenje ne. Odločeno mi kazen za šest tednov nastopim z mirno vestjo 4. dne t. m. – Živila mi draga domovina!«

V tem letu se je končalo tudi njegovo ustvarjanje na glasbenem področju. Zadnji dve skladbi sta bili polki, *Naprej – Polka française* in *Polka-mazurka Slovenski mladini*, obe je izdal pri Egerju v Ljubljani. Po prestani kazni se je z družino vrnil na Kalec zaradi materialnih razlogov. Njegovo delovanje je bilo osiromašeno: ni bil več član čitalniškega odbora, izgubil je politično aktualnost zaradi močnega gibanja mladoslovencev ter na glasbenem področju ni bil več zanimiv, saj so prihajali novi ustvarjalci, ki so bili tehnično in stilno boljši. Tako je Kalec spet zaživel, znova je bil zbirališče notranjskih rodoljubov, ki jih je gospodar navduševal s pesmimi in napevi. V tem času so imeli na Kalcu zopet domačega učitelja, Jakoba Alešovca, ki je poučeval mlajše otroke in je bil gospodarju dober tovariš, saj je tudi on zlagal napeve za igre s petjem. Hinku Dolencu je v pismu 18. marca 1867 takole pisal (Turel 1963: 54): »Alešovca sem danes plačal, ker vidim, da ne zasluži kruha v pošteni slovenski hiši. Tudi sem to Levsteku naznanil. Pregovorite Levsteka, da bi on k meni prišel; jaz bi ga vzel z najboljšo pogodbo, da bi zraven malega učenja tudi lahko slovarja tukaj izdeloval, pri katerem bi še jaz in Fine pomagala. – Če ne Levsteka, ne mara veste pa za družega! Bog! Vaš Miroslav.« Iz tega zapisa je vidno, da mu Alešovec le ni bil tako pogodu in bi si želel zopet Levstika za domačega učitelja. Na Kalcu je napisal svoje zadnje znano glasbeno delo, koračnico *Sokolova potnica*, ki jo je posvetil Južnemu Sokolu leta 1864. Sedaj je bolj ustvarjal na leposlovnem področju, kjer je pokazal svojo

občutljivost na dane razmere, saj je hitro in pravilno odreagiralo na potrebe takratnega slovenskega kulturnega življenja: pisal in prirejal je odrska dela, saj čitalnicam pesmi in recitacije niso bile več zanimive. Leta 1865 in 1866 je izdal igre *Detelja*, *Župan* in *Poštena deklica* ter prevode *Filozof*, *Piké* in *Servus petelinček*; komediji *Striček* in *Pomota* verjetno nista bili tiskani; prevod *To sem bil jaz!* je izšel leta 1868. V rokopisu so ostala štiri odrska dela: *Danila*, *Na kmetih*, *Korčovski* in *Kdor prej pride, prej melje*. Zadnje samostojno delo je bil koledar za leto 1867, ki je obsegal kar nekaj pesmi iz njegovih šestk. V letih pred smrtjo se je ukvarjal s sinom Franom Serafinom, ki je kasneje postal dober skladatelj, vendar se je usmeril predvsem v hrvaško umetnost. 9. maja 1869 je Vilhar s somišljeniki in prijatelji organiziral tabor na Kalcu, prvi tabor na Notranjskem. Že takrat je bil Vilhar precej bolan in je 6. avgusta 1871 umrl zaradi nenadne otekline. Pokopan je v Knežaku v grobnici Vilharjevih. Posestvo in grad je prevzel njegov prvorojeni sin Evgen, ki je dal kasneje postaviti družinsko grobnico; pozneje (1903) je moral posestvo prodati prebivalcem Bača.

2.3 Miroslav Vilhar od njegove smrti do danes

Vilhar je bil med ljudstvom zelo priljubljen in še po smrti so se ljudje spominjali prijaznega graščaka, ki je rad skladal pesmi. Spevoigro *Jamska Ivanka* so tako uprizarjali od 1850 do 1900, celih 50 let, in so jo uprizorili tudi kot tisočo predstavo Dramatičnega društva v Ljubljani (Fatur 1999: 35). Njegovo ime se je ohranilo med ljudstvom z njegovimi uglasbenimi pesmimi, ki so kmalu postale ponarodele; medtem ko se za *Lipo* (*Lipa* je uradna pesem Akademskega pevskega zbora Tone Tomšič iz Ljubljane in je tudi v stalnem repertoarju pogrebnih pesmi) še ve, da je besedilo njegovo, so pa ostale pesmi povezave z njegovim imenom že izgubile, takšne so: *Po jezeru bliz' Triglava* (*Na jezeru*), *Na goro, na goro, na strme vrhe*, *Rožic ne bom trgala* (*Planinarica*), *Pijmo ga, pijmo, dokler živimo* (*Napitnica*), *Sonček čez hribček gre* (Fatur 1999: 36). V primeru *Zagorskih zvonov* pa je situacija obrnjena, saj pesem marsikdo pripiše Vilharju, vendar kot je pesnik sam pri objavi v svojem *Koledarju za navadno leto 1867* zapisal, sta prvi dve kitici narodni, tretjo pa je on sam dodal in da gre za Zagorje na gornji Pivki (Fatur 1999: 36).

Od Vilharjevega notranjskega domovanja, gradu Kalec, je danes ohranjen le stolp, ki stoji približno kilometer oddaljen od sosednjih vasi Zagorja, Knežaka in Bača. Služi kot cilj okoliških sprehajalcev in turistična zanimivost Zgornje Pivke. Na stolp je postavljena spominska tabla na tabor na Kalcu 9. maja 1869, ki je bila postavljena leta 1962. Druga spominska tabla na stolpu je obeležje sestanka aktivistov OF v septembru 1941 (postavljena 4. julija 1963). Leta 1909 je posestvo in grad kupila skupina osmih kmetov iz Bača. Med prvo svetovno vojno so na gradu še prebivali ljudje, predvsem ženske, saj so bili moški na fronti. To so izrabile številne tolpe, ravbarji, ki so grad napadale in ropale. Ljudje so zapustili grad, zaradi česar je le-ta začel propadati in okoliški kmetje so si prisvojili kamenje z gradu za gradnjo hiš. Leta 1939 je kmet Urbančič iz Bača (Škrvanov po domače) kupil osamljeni stolp, ga obnovil in tako rešil pred propadanjem (o tem priča letnica na zastavici na stolpu – 1939). V novejšem času je bil stolp že enkrat obnovljen, vendar so ga kmalu po obnovi zopet uničili vandali. Pred dvema letoma je stolp dobil novo ostrešje in venec ter obnovljeno obzidje (nosilec projekta je bila Krajevna skupnost Knežak, sofinancirali so ga Občina Ilirska Bistrica, Ministrstvo RS za kmetijstvo in prehrano s pomočjo evropskih sredstev Lokalne akcijske skupine za razvoj podeželja med Snežnikom in Nanosom LAS); še vedno pa ostaja v zasebni lasti.

Slika 1: Grad Kalec (na desni zgoraj spominska plošča iz 1962, spodaj iz 1963) (foto: Peter Škrlj)

Leta 1969 je Vilhar dobil svoj spomenik tudi v Knežaku pri osnovni šoli (njegov spomenik je del trojnega spomenika rodoljubom, poleg njega še za Toneta Tomšiča in Alojza Valenčiča). Po vseslovenskem taboru, ki se je zgodil na Kalcu leta 1869 in je bil eden najpomembnejših političnih dogodkov na Pivki v tistem času in še mnogo let kasneje, se imenuje Mešani pevski zbor Tabor Kalc 1869 Knežak, ki deluje že od leta 1994. V Knežaku na pokopališču Svete Barbare še vedno stoji grobnica Vilharjeve rodbine, v kateri je pokopan tudi Miroslav Vilhar. Leta 1993 je pošta v Knežaku na pobudo Vojka Čeligoja poslovala s posebnim spominskim žigom in leta 1995 je Pepca Mihelj založila in izdala koledarček s petimi pesmimi.

Slika 2: Knežak (levo spodaj spomenik trem rodoljubom, desno zgoraj približan Vilharjev spomenik; desno spodaj Vilharjeva grobnica na pokopališču Sv. Barbare v Knežaku ter levo zgoraj pogled s pokopališča na Vilharjevo domovanje) (Foto: Peter Škrlj)

V sosednjem Zagorju pa deluje Kulturno prosvetno društvo Miroslav Vilhar Zagorje, ki je sicer delovalo že v prejšnjem stoletju, vendar so ga ponovno obudili marca 2011. »Kpd Miroslav Vilhar je samostojno, prostovoljno in nepridobitno združenje vseh, ki z ljubiteljskim delovanjem uresničujejo interese na področju kulture, športa, rekreacije, zgodovine, etnologije, skrbi za okolje, posebno pa kulturno zgodovinsko izročilo v

svojem ožjem in širšem okolju in interese na področju turizma, s tem da prispevajo k bogatjenju kulturnega življenja v krajih svojega bivanja,« (stran Kpd Miroslav Vilhar na Facebooku). Občina Pivka praznuje občinski praznik 9. maja, na dan tabora na Kalcu.

Leta 1906 so Vilharju na osrednjem trgu v Postojni postavili spomenik (pred njim so postavili v Sloveniji spomenik le še Prešernu in Vodniku), delo Alojzija Repiča in Ivana Jagra (že pet let po Vilharjevi smrti so zamisel za spomenik dobili Zagorci, vendar jim ni uspelo zbrati denarnih sredstev). Ob tej priložnosti je izšla tudi knjiga *Spomenica Miroslavu Vilharju*, v kateri Josip Tominšek piše o Vilharju in njegovem delu: poudarja, da se je Notranjska prebudila za vse čase zaradi Vilharja in da mu tega narod ne sme pozabiti ter poziva k izdaji zbranih, ne le izbranih del; izbor pesmi v knjigi je pripravil Anton Aškerc. Taisti spomenik so fašisti poskušali uničiti leta 1926, vendar jim ni uspelo. Dokončno je bil uničen 1941 in ostanke hrani Notranjski muzej v Postojni. Leta 1995 so na istem mestu postavili nov spomenik, na vznožju katerega so zapisane besede s kalškega tabora »Čujte gore in bregovi, da sinovi Slave smo!«. Leta 1997 so v Postojni ustanovili Osnovno šolo Miroslava Vilharja, ki še danes deluje v prostorih bivše postojnske gimnazije (Trg padlih borcev 1a; pred njo stoji spomenik).

Slika 3: Vilharjev spomenik v Postojni (pred OŠ Miroslava Vilharja) (foto: Peter Škrli)

Od leta 2009 se v občini Postojna podeljujejo priznanja Miroslava Vilharja na področju kulture, in sicer dve: plaketa Miroslava Vilharja in kipec Miroslava Vilharja.

Priznanje Miroslava Vilharja se podeljuje za izjemne stvaritve s področja kulture, ki pomembno oblikujejo kulturno življenje prebivalcev Občine Postojna ali za stvaritve, za katere so ustvarjalci prejeli mednarodna priznanja oziroma so s svojim delom pomembno prispevali k upodobitvi in predstavitvi Občine Postojna doma in v svetu. Priznanje se praviloma podeli občanom Postojne, lahko pa se podeli tudi drugim, če se ti s kulturo ukvarjajo v Občini Postojna. (...) Vsako leto se lahko podeli le eno plaketo in en kipec. Posamezniku ali skupini se lahko plaketo podeli večkrat, toda le v primeru, da gre za ustvarjalen dosežek, ki se po vsebini razlikuje od dosežka, za katerega je bila plaketa že podeljena. Podelitev kipca Miroslava Vilharja pa je enkratna, kar pomeni, da ga tisti, ki ga je že prejel, ne more prejeti še enkrat (Uradni list RS št. 30/07).

Do sedaj sta bili podeljeni dve priznanji, in sicer Marinki Kukec Jurič ter Mešanemu pevskemu zboru Postojna.

V Vilharjevem rojstnem kraju, Planini, kjer še vedno stoji njegova rojstna hiša, so 5. septembra 2010 odprli obnovljen kulturni dom Miroslava Vilharja v sodelovanju z Občino Postojna. Od maja 2012 pa je na Vilharjevi rojstni hiši obnovljena spominska plošča, ki mu jo je leta 1888 postavilo Slovensko pisateljsko društvo. Leta 1931 so mu v Planini postavili skoraj enak spomenik kot v Postojni (delo Janeza Sajeveca iz Stare vasi).

Slika 4: Planina (na levi Vilharjev spomenik, ki stoji nasproti njegove rojstne hiše, na kateri je plaketa, slikana na desni) (foto: Peter Škrli)

Po pogostosti priimka je danes priimek Vilhar uvrščen na 3920. mesto v Republiki Sloveniji. Največ prebivalcev s tem imenom živi v Notranjsko-kraški regiji (49 oseb), na drugem mestu je Osrednjeslovenska regija (43 oseb) in na tretjem mestu Obalna regija (10 oseb). V mnogih slovenskih mestih najdemo tudi ulice, imenovane po Vilharju.

Ob 130. obletnici pivškega tabora na Kalcu (leta 1999) je bila v okviru društva Piškotek Knežak izdana knjižica z naslovom *Vrh skaline silovite, izbor pivških pripovednih pesmi*, za katero je spremno besedo in izbor pesmi pripravil Silvo Fatur, literarni zgodovinar, ki je bil rojen v Zagorju in se je z Vilharjem (pred tem je leta 1995, ob ponovni postavitvi spomenika v Postojni, napisal tudi knjižico *Vrnitev Miroslava Vilharja*), predvsem pa Kettejem (napisal je knjigo o Kettejevem zgodnjem življenju *Oče in sin in zagorski zvonovi*) tudi strokovno ukvarjal. Ob isti priložnosti je v samozaložbi izbor Vilharjeve poezije pod naslovom *130 let tabora na Kalcu* izdala tudi Pepca Mihelj iz Knežaka.

Vilhar je bil obravnavan tudi v diplomskih in seminarskih delih, z njim so se tako ukvarjale Stanka Godnič (seminarska naloga *Miroslav Vilhar* iz študijskega leta 1952/53), Mirjana Turel, ki se je ukvarjala bolj z glasbenim delom in je po diplomski nalogi (*Osebnost in delo Miroslava Vilharja*, 1954) izdala še monografijo *Skladatelj Miroslav Vilhar* (1963) ter Dolores Rebula, ki je napisala diplomsko delo z naslovom *Vloga Miroslava Vilharja v kulturnem in političnem življenju na Pivškem 1848–1871* (1983).

Kot že rečeno, je marsikatera Vilharjeva pesem ponarodela. Postopku ponarodevanja ene izmed teh (*Na jezeru*) je sledila Urša Šivic v svoji monografiji (Šivic 2008). Šivic ugotavlja, da je za ponarodevanje njegovih pesmi odločilnih več dejavnikov: njegove pesmi so bile v repertoarjih čitalniških besed, nastopov ljubljanske Narodne straže in taborskih srečanj. K ponarodevanju so še posebej prispevali lokalni dogodki v 60. letih 19. stoletja: čitalniške prireditve v Planini, družabna srečanja na Kalcu ter tudi Vilharjevi obiski po sosednjih krajih, med katerimi je širil med ljudmi narodno zavest in tudi svoje pesmi (Šivic 2008: 47). Omenjeno pesem avtorica spremlja skozi vse stopnje ponarodevanja, pri tem se osredotoči na glasbeni del pesmi. Zanimivo je, da se variante pesmi pojavljajo tudi v Beli Krajini in na avstrijskem Koroškem. O ponarodevanju še dveh Vilharjevih pesmi, *Zagorske* in *Lipe*, pa piše Silvo Fatur v njegovi zadnji

monografiji *Okruški*; avtor poda analizo besedila in še zgodovinsko dogajanje, ki je spremljalo ti dve pesmi. Fatur tudi trdi, da je Vilharjevo kulturno delo podcenjeno; literarnovedno ocenjevanje, ki se osredotoča na njegovo šibko pesniško zmogljivost, ni reprezentativno. Vilharjeva prava vrednost in moč je bila »v njegovih kulturnih, pesniških, glasbenih in že s tem tudi političnih dejanjih, ki so nastajala in trajala v veliki skladnosti s slovenskimi kulturno-političnimi potrebami tistega časa,« (Fatur 2010: 38).

3. Delo Miroslava Vilharja

3.1 Dramatika

Jože Koruza (1997) razdeli dramatiko 19. stoletja na tri skupine, in sicer na meščansko dramo (Josip Stritar, Josip Vošnjak), zgodovinsko tragedijo (Josip Jurčič, Anton Medved) ter kmečke igre po vzoru Linhartarja. Prvi pomembnejši pisec tega zadnjega žanra, ki je jemal snov iz podeželskega življenja ter ga komično prikazoval, je Miroslav Vilhar; poleg njega še Josip Ogrinec. Najpomembnejši poskus kmečke igre pa je enodejanka *Juntez* (1855) Frana Levstika, ki je most med verskimi igrami in modernejšimi tokovi v slovenski dramatiki (Koruza 1997: 19, 20). Šestdeseta leta 19. stoletja so čas, ko se slovensko gledališče prične oblikovati tudi na poklicni ravni, vendar pa je bila kvalitetna dramatika sekundarnega pomena, najbolj pomembna je bila ustanovitev slovenskega gledališča v okviru nacionalne politike, neka vrsta politične tribune (Koruza 1997: 67). Pred letom 1867, ko je bilo v Ljubljani ustanovljeno Dramatično društvo, je bila gledališka dejavnost omejena na pojavljanje v čitalnicah. Tam so po češkem vzoru básed prevladovali enodejanke skupaj s slavnostnimi govori, deklamacijami, solističnimi in zborovskimi nastopi ter drugačnimi oblikami kulturne dejavnosti. Namen čitalnic je bil predvsem spodbujanje nacionalne zavesti ter rabe slovenskega jezika, čemur se je podredila tudi čitalniška dramatika – morala je biti narodnoprebudna ter hkrati zabavna, da je privlačila gledalce. Prevladujoči žanri čitalniške dramatike so bile tako »vesele igre«, »šaloigre«, »burke« in podobno, izvirne in prevodne (Koruza 1997: 68). Linhartova *Županova Micka* je tako prototip čitalniške dramatike, saj je postavljena v slovensko kmečko okolje ter temu primerno prirejena (prevedena imena oseb, aktualistični vrivki, posmehu je izpostavljen nemčur ipd.). Po letu 1867 se je gledališče osamosvojilo ter osvobodilo spon narodne politike ter tako dvignilo svojo umetnost na višjo raven (Koruza 1997: 69, 70). Koblar (1972) kot očeta čitalnic postavlja Janeza Bleiweisa (1808–1881), ki je kulturno politiko usmerjal v praktične namene: izobraziti kmečki stan in narodno ozavestiti meščanstvo. V zbirki *Slovenske gledališčne igre* (1864–65), ki jo je uredil (med sodelavci sta bila Jakob Zabukovec in Luiza Pesjakova), je hotel lahkotni dunajski okus prilagoditi domačim

razmeram. Prevodi so predvsem iz nemščine in tudi češčine, osnovani na dramatiki francoskega romantičnega realizma, ki poudarja posebnosti značajev, telesne hibe in sentimentalno ljubezen; dramaturgija sloni na samogovorih, govorjenju stran, zamenjavi oseb, petju (kuplet) ter na aktualnih kulturnih razmerah, ki so jih vnesli prevajalci, med njimi tudi Luiza Pesjakova (Koblar 1972: 51). Vilharjevi prevodi kratkih iger so glede jezika boljši kot Bleiweisove izdaje, dramaturško boljši in slogovno čistejši. Pogačnik (1998: 249) pa o Vilharjevi dramatiki (*Jamska Ivanka, Detelja, Župan, Poštena deklica, Slep ni lep*) zapiše, da se je v čitalniški repertoar uvrstil samo zaradi prerodne aktualizacije in snovne zanimivosti, saj Vilhar z njimi ni želel samo zabavati s preprosto komično intrigo. Njegove osebe so spregovorile tudi o nadlogah, ki so mučile tedanjega podeželskega in vaškega človeka; s preprosto motiviko, humorjem, satiro in z domačimi osebami in problemi je pridobil gledališko občinstvo in ga tako pripravil na zahtevnejša dramska dela, ki so sledila.

3.1.1 Vilharjeve izvirne igre

3.1.1.1 Jamska Ivanka

Jamsko Ivanko obravnavam v posebnem poglavju, ker ni samo dramsko delo, ampak je Vilhar v njej pokazal tudi svoj glasbeni talent. Leta 1850 je Vilhar izdal prvo slovensko spevoigro, *Jamska Ivanka*. Dotedanji glasbeni razvoj slovenske glasbe ni imel kontinuitete, znana sta samo Zupanov *Belin* (1780) in Novakov *Figaro* (1790), ki ju pa Vilhar verjetno ni poznal. Leta 1848 so se ponovno oživila gledališka prizadevanja in celo Linhartova dela so uprizarjali z glasbo, saj petje še bolj spodbuja in pritegne gledalca. To je gotovo vplivalo na Vilharja, ki se je stilno usmeril v predromantiko in tako ustvaril novo izvirno slovensko glasbeno odrsko delo (Turel 1963: 13). Literarni zgodovinarji si niso enotni, kako je prišlo do nastanka tega dela: nekateri trdijo, da je Vilhar prevedel svoje starejše delo v nemščini *Anna von Göstig* (Trstenjak ga imenuje *Johanna von Lueg*, vendar ni nikjer dokazano, da je tekst s takšnim imenom obstajal; Trstenjak je verjetno svobodno prevedel slovenski naslov v nemščino) iz leta 1843,

drugi trdijo, da je delo izvirno slovensko in da je v njem Vilhar prosto predelal snov iz nemškega teksta (Turel 1963: 14, 15). Vilhar jo je posvetil Slovenskemu društvu in mu podaril petsto izvodov s pogojem, da ostanek od kritja stroškov porabijo za dve nagradi: za najboljši popis slovenske zgodovine v slovenskem jeziku in za najboljše lirične pesmi.

Na nastanek je verjetno svoj vpliv imelo tudi Vilharjevo življenje na Dunaju in v Gradcu. Opiral se je na snov iz nemškega dela (dogajanje v *Anni von Göstig* je postavljeno na nemški grad, uporaba nemških imen), vendar je uporabil slovanska imena in dodal pesmi, ki pojejo o slovanstvu in svobodi. Romantična zgodba je postavljena v čas križarskih vojn v 12. stoletju in se odvija na Notranjskem, v Jamskem gradu pri Postojni. Nastopajo osebe z zvenečimi slovanskimi imeni: jamski vitez Vladimir z ženo Ljudmilo vzgaja Bogomila, sina svojega umrlega prijatelja kot svojega, ter hčerko Ivanko. Ko pride cesarjev poziv na dvor, da mora Vladimir v boj, se Bogomil pogumno javi, da gre namesto postaranega viteza. Pred odhodom mu oče razodene, da z Ivanko nista v sorodu in Bogomil ob tem spoznanju Ivanki razodene svoja ljubezenska čustva, ki jih tudi sama deli do svojega brata. Z materinim blagoslovom njune ljubezni se mladi vitez poda v boj. Med njegovo odsotnostjo pa vitez Miroslav s Kalca reši življenje viteza Vladimirja in ta mu v zameno obljubi roko svoje hčerke. Ravno na dan razglasitve poroke se Bogomil vrne domov in v prijateljskem dvoboju z Miroslavom zmaga ter si tako častno pribori Ivankino roko. Premagani Miroslav se poda na križarsko vojno, Ivanka in Bogomil pa se poročita.

Igra je sestavljena iz treh dejanj, v prvem je devet prizorov, ki jih Vilhar imenuje nastopi, v drugem in tretjem sedem. Nastopajočih oseb je deset, spremlja jih tudi zbor, ki je sestavljen iz lovcev, vitezov in vojakov. Glavna misel dela je prikaz slovanskega duha ter misli o svobodi naroda (Turel 1963: 17), kar se kaže s slovanskimi imeni ter v nekaterih pesmih. Vitez po imenu Miroslav, živeč na Kalcu, spominja na avtorja samega in na neko nesrečno epizodo z gradu. Vilhar je ne glede na zgodovinsko ozadje izkoristil vsako priložnost v zgodbi, da je pel hvalo slovanstvu in domovini ter tako navduševal gledalce, ki so si v tistem obdobju še kako želeli svoje, slovanske domovine (Turel 1963: 18). Delo je bilo izdano v več izvodih: v prvem izvodu (1850) še nima uverture, kar bi jo definiralo kot spevoigro; to dobi šele leto po izdaji na koncertnem programu Filharmonične družbe. Vilhar je najbrž ni sam instrumentiral, saj ni bil tako

strokovno podkovan; verjetno mu je pomagal kdo drug, vendar ni znano, kdo. Za izdajo leta 1871 pa je že znano, da je pri instrumentalnem delu pomagal Jurij Schantl (Turel 1963: 22–24).

Kot že rečeno, je Vilhar posvetil igro Slovenskemu društvu v upanju, da jo bo uprizorilo, kar se ni zgodilo; igra je bila prvič delno uprizorjena na koncertu Filharmonične družbe 2. maja 1851, ko so izvedli uverturo, Bogomilovo arijo *Slovo od domovine* in zbor lovcev *Od hriba do hriba*, obe pesmi s slovenskim besedilom. Krstna predstava pa je bila 30. marca 1871 v Deželnem gledališču, uprizorilo jo je Dramatično društvo, režiral Josip Nolli in glasbeno priredil Jurij Schantl. *Slovenski narod* je o predstavi podal pozitivno kritiko ter napovedal ponovitev za 10. aprila. Vilhar je tako lahko še videl svojo spevoigro na odru. Naslednje leto (petindvajseta predstava Dramatičnega društva) so jo zopet ponovili in *Slovenski narod* poroča, da se je igra razvila v »pravo kulturno politično manifestacijo« (Turel 1963: 25, 26). Deloma uprizorjena je bila še v letih 1876, 1879 in 1882. Zadnjikrat je bila uprizorjena 13. februarja 1900 v proslavo tisoče predstave Dramatičnega društva (Turel 1963: 26). Pogoste izvedbe spevoigre pričajo, da so jo sodobniki cenili, saj so jo postavili za prvo predstavo prvega slovenskega gledališča, ampak ker se to ni uresničilo, so jo delno uprizorili leto kasneje na koncertu Filharmonične družbe.

Jamska Ivanka je razvojno pomembna, ker je prvo slovensko odrsko glasbeno delo po polstoletnem premoru in prvi primer uporabe snovi iz slovenske preteklosti. Poleg nenehnega povečevanja slovenske duše (»Pojdi tedaj ljubi sin! Spomni se na svojih potih, de si sin Slovenskiga očeta; de si tistiga rodu, kteriga sinovi po celim svetu kakor junaški zmagavci slove!« (Vilhar 1850: 13)), so pogosta tudi nanašanja na Boga (»Zdaj pa zahvalite Narvikšimu, on modro vlada celi svet!« (*ibid.* str. 29)) in njegovo pravično vladanje svetu, kar spominja na prvo slovensko povest Janeza Ciglerja *Sreča v nesreči* (1836). Drugače pa igri očitajo hiter in neverjeten zaplet, saj je malo verjetno, da bi Ivanka in Bogomil v trenutku, ko izvesta, da nista v sorodu, spoznala, da se ljubita. Tudi izpovedovanje ljubezni ni prepričljivo, ampak prej osladno romantično. Kalski vitez Miroslav se nesmrtno zaljubi v Ivanko na prvi pogled in bi zanjo rad umrl; ko je premagan v dvoboju, se razočaran v ljubezni še sam odpravi na križarsko vojno (»Ker v domovini nič več perčakovati nimam, se bom pa podal v boj; nemara tudi jaz pripletem kako cvetlico v bogati venec slovenske domovine!« (*ibid.* str. 46)). Osebe niso globlje

predstavljene in razčlenjene, mogoče bi bilo reči, da gre za tipično črno-belo prikazovanje dramskih oseb. Tudi nabor čustev, ki jih osebe doživljajo in izražajo, je ozek – prevladujejo čustva, kot so ljubezen, strah in ponos (čast).

Če poskušamo primerjati Jamsko Ivanko s Prešernovim Krstom pri Savici, se nam pokažeta dve podobnosti: obe zgodbi sta postavljeni na neko zgodovinsko ozadje, ki je bilo pomembno za naš narod – Prešeren je bil tukaj pod vplivom Schleglove ideje o »nacionalni pesnitvi«, v kateri naj bi bila zajeta »zgodovinskost« nekega naroda, torej dogajanje na pomembnem svetovnozgodovinskem ozadju (Juvan 2007: 30); mogoče je Vilhar sledil temu vzoru, saj je bil Krst prvič knjižno izdan 1836, nato še 1844 v *Novicah* in 1847 v *Poezijah*; torej več kot dovolj priložnosti, da si ga je Vilhar prebral in mogoče povzel nekaj idej iz tega dela. V obeh delih je tudi zaslediti poveličevanje slovenstva nasproti ostalim narodom in temu primerno uporabljanje starih slovanskih imen: Bogomila, Črtomir ipd. v Krstu, Bogomil, Ljudmila, Miroslav, Vladimir ipd. v Ivanki.

3.1.1.2 Vilharjeve ostale izvirne igre

Vilhar je napisal še štiri izvirne igre: *Detelja*, *Župan*, *Poštena deklica* (vse tri izdane leta 1865 kot del zbirke Vilharjeve igre) ter *Slep ni lep* (v koledarju Sloga za leto 1863).

Slep ni lep je torej prva Vilharjeva objavljena igra; v njej je že videti, da Vilhar čuti potrebo po preprostih igrah za čitalniške odre. Vilhar je delo podnaslovil »Šaloigra v 2 delih«, nastopa osem oseb, dogajalni prostor pa je v prvem delu »gostivnica«, v drugem pa »uradnija«. Trojica kmetov – Ribničan, Tržičan in Pivčan – se dobi v gostilni po semnju in poročajo si o dogodkih in razmerah v domačih krajih; najbolj podrobno je seveda predstavljen Pivčan in njegove težke življenjske razmere. Dolg pogovor in veselje Ribničana ob dobri kupčiji na semnju zmoti birič, ki je prišel ponj, ker naj bi ogoljufal nekega Korošca. Korošec trdi (v nemščini), da mu je Ribničan zatrdil glede konja, da »Lep je, pa teče kot vrag!«, Ribničan pa trdi, da mu je rekel: »Slep je, pa teče kot vrag!«. Ostala dva kmeta tudi pritrdita Ribničanu in Pivčan poudari (ter tudi slovnično razloži, zakaj je Ribničan uporabil takšno skladnjo), da kdor kupuje na

Slovenskem, bi moral slovensko znati. Sodnik razsodi v prid Ribničanu in vesela družba se vrne v gostilno.

Igra služi predvsem kot prikaz tedanjih razmer na različnih koncih Slovenije ter kako so kmetje težko živeli in kako jim cesarstvo pri tem ni preveč pomagalo. Poudari pa tudi skrb za jezik, kar je znak nacionalne zavesti, ki se je v tistem času prebujala. Vilhar na primeru kupčije s konjem prikaže, kako pomembno je znanje slovenščine in tudi sam sodnik v svojih prostorih negoduje nad neuporabo slovenščine na uradih.

Naslednje tri izvirne igre so bile kot prva, druga in šesta v zbirki izdane 1865 v Ljubljani. *Detelja, izvirna šaloigra v 1 djanji*, se dogaja leta 1850 na Notranjskem, nastopa sedem oseb in je razdeljena na deset govorov (prizorov). Bistvo zgodbe je prepleten ljubezenski štirikotnik – hčerki kmeta Klanca sta namenjeni za ženi sinovoma kmeta Gabra, vendar sta očeta napačno določila pare, saj se ljubijo ravno obratno, kar povzroči proti koncu igre nemalo jeze in razburjenja na strani očetov, vendar se vse srečno razplete in dobimo dva srečna para. Poleg ljubezenske zgodbe se igra osredotoči tudi na očeta Klanca, ki ima težave z igrami na srečo; odkar ima štiriperesno deteljo (naslov igre), meni, da lahko povsod zmaga in tako zapravi velik del zaslužka. Prijatelja Gaber in Breza mu poskušata pomagati in na koncu tudi uspeata. Osebe so predstavljene le površinsko, večinoma jih določa le ena lastnost: hčerki Metka in Ciljka sta nesrečni zaradi bližajoče se poroke, sosed Gaber je označen s ponavljajočo se povedjo »Kar še ni, pa bo!«, oče Klanec kot nepopoljšljiv igralec na srečo, ki se pa vendarle spreobrne. Vilhar zopet predstavlja težke razmere na Notranjskem (ko se sinova Jože in Štefe vrneta iz gozda in mlina, tarnata, da je povsod slabo) in namiguje na slovenstvo – sestri spletata bele in rdeče rože.

Župan, izvirna šaloigra v 2 delih, se dogaja pri županu v Šiški, leta 1866. Nastopa pet oseb, poleg župana Jake Dolinarja še njegova otroka Anička in Miha ter bodoči zet Janez ter kmet Tomaž Vrh. V prvem delu je devet govorov, v drugem pa petnajst. Župan nam je že v prvem prizoru prikazan kot komična oseba, saj se huduje nad tem, da zakaj naj bi se on učil slovensko pisati, če se je komaj nemško naučil (»Pa tudi naj se denes en purgermojster unterfonga, kaj kranjskega pisati, jutri mu že reče gospoda: marš bek! Krucitirken! Oh, kako gladko teče nemška beseda. Pa zdaj bi se jaz učil kranjsko pisati, zdaj, ko imam že sina in hčerko za ženitev?« (Vilhar 1865: 6)). Mladi

pa se ravno zaradi tega jezijo na očeta, saj je pri zadnjem potrdilu za nekega kmeta naredil takšne napake v nemščini, da bi se lahko zelo osramotil, če bi to prišlo v javnost. Zato skujejo načrt, da ga bodo odvrnili od županstva in nemškutarstva. Miha in Janez napišeta pismi, da če se ne spremeni, ju ne bo več v domačo hišo. Ko je župan postavljen pred dejstvo, da je ovira pri hčerini sreči, se takoj odloči, da ne bo več župan; konec je za vse srečen. V tej igri je prisotne več karakterne komike in besedne kot situacijske. Župan je zaverovan v svoj prav in uporabo nemščine, čeprav se izkaže, da je sploh ne obvlada; ne obvlada pa niti slovenščine, saj mora v njegovem imenu hči pisati potrdilo v slovenščini; avtor je torej iz njega naredil tip osebe, ki je izpostavljen posmehovanju in je kot tak središče igre. Vilhar je tako smešil takratne politike, ki so pod vplivom nemštva zanemarjali lasten jezik in narodnost. Tukaj se kaže ena izmed značilnosti čitalniške dramatike, kjer so nemčurji prikazani samo kot tarče posmeha. V pozitivni luči pa pokaže mlade ljudi, ki se zavzemajo za lasten jezik in za domače običaje (Janez noče na svoji poroki meščanov, saj je sam kmet in se bo tako tudi ženil). Župan od začetka igre še govori popačeno slovenščino, pomešano z nemškimi besedami, ob koncu pa že manj. Igra se torej vrti okrog županove zmote, sam je prikazan kot človek, ki ni šel naprej s časom in tudi noče iti; spremeni se šele ob napovedi nesreče svoje hčerke – starševska ljubezen premaga to oviro. Anička je prikazana kot pametna in premetena deklica, saj se ravno ona domisli načrta, kako očeta strezniti. Janez je orisan kot trden kmečki fant, ki se ne bo dal prepričati bodočemu tastu, da bi mu vsilil svoje navade.

Zadnja od iger je bila v zbirki objavljena *Poštena deklica, šaloigra v enem delu*. Nastopa šest oseb, dogaja se v Lipavi, čas ni znan, ima trinajst govorov. Tinica je tridesetletna šivilja, ki še vedno išče moža. Negoduje, ker je na svetu več žensk kot moških in zato nima veliko možnosti za iskanje moža, čeprav ima svojo hišo in je pridna in poštena deklica. K njej pride na obisk stric Ferluga, ki je zadnje čase velikokrat na obisku; govori ji, kako je v gostilni prestrašil dva moška, ki sta grdo govorila in Tinica pomisli, da bi bil dober mož. Ko stric odide, prideta dve stranki, gospa Kikelj in gospa Kokelj. Zelo sta zadovoljni s Tiničinim delom, gospa Koklja je še posebej navdušena nad belo, modro in rdečo kapo. Obe gospe se bojita, da njuna moža gledata za Tinico in ona jima obljubi, da bo moža postavila nazaj na pravo pot (»Gospe, bodita si v svesti, da se prej sivi Nanos zvrne v našo dolino, predno se izneveri moja poštena duša.« (Vilhar 1865: 17)). Najprej pride Kikelj in ji dvori ter izpoveduje svojo

ljubezen in trdi, da mu za ženo ni več nič mar, Tinica se brani njegovih poljubov in pohval in ko slišita korake na stopnišču, ga zapre v eno izmed sob. Pride gospod Kokelj in ji ravno tako izpoveduje večno ljubezen, tudi njega zapre v sobo, ko sliši prihajati strica Ferlugo. Pove mu o popoldanskih dogodkih in steče po obe ženski; to Ferlugo dokončno prepriča, da jo bo zaprosil za roko. Ženske pridejo in Tinica vrne vsakega moža svoji ženi, ki jima obljubljata kazen. Ferluga zaprosi Tinico, ona sprejme in bodoči zakonski par se odpravi na postrvi. Osebna komika se kaže predvsem v jeziku, ki ga govorijo osebe: Ferluga govori v narečju, kar se ne dojema kot smešenje, ampak kot hvalo slovenskim narečjem; Kikelj govori popačeno slovenščino z italijanskimi besedami; Kokelj pa z nemškimi besedami, kar oba smeši, saj kljub njuni gostobesednosti in popačenosti nista uspešna pri Tinici, pri njej »zmaga« klen slovenski človek, ki ga ni strah postaviti se za svoja načela. V igri so še elementi situacijske komike, ko Tinica zapira nezaželena snubca vsakega v svojo sobo ter ju nato vrne ženama. Glavna ideja igre je, da se poštenost splača, saj pošteni ljudje na koncu dobijo, kar so si želeli, nepoštene pa doma čaka poseben čaj za kazen.

Večer v čitalnici je izbor treh Vilharjevih iger, ki so se igrale po čitalnicah – *Detelja*, *Župan* in *Poštena deklica*. Izdana je bila leta 1958 v okviru Knjižnice Mestnega gledališča Ljubljana, izbor pa je pripravil Mirko Mahnič. Prva uprizoritev te trojice iger je bila novembra 1953 v MGL-ju v režiji Mirka Mahniča. Knjigo so izdali ob koncu 86. ponovitve, tj. leta 1958. Igre so uprizorili, da bi kar najbolj zvesto oživili podobo gledališkega večera na čitalnicah in njihov namen ni bil posmehovanje preprostim igram, kot trdi Dušan Moravec (Mahnič 1958: 5–7). Zvesto so sledili takratnim trendom igranja (v čitalnicah so igrali predvsem amaterji, ki so se izpovedovali klišejsko: veselje se kaže kot ploskanje in skakanje, zaljubljenici stavijo roke na srce itd.) ter pravorečju (-l se je izgovarjal kot -l, predlogi so se izgovarjali posebej ipd.). Projekt je bil zelo uspešen in tudi zgodovinsko resničen: med posameznimi igrami so bile razne deklamacije in nagovori, tudi samega Bleiweisa.

3.1.2 Vilharjeve prevodne igre

Vilhar je prevedel in priredil štiri igre: *Filozof* (iz angleščine), *Igra Piké* (iz francoščine), *Servus Petelinček* (iz nemščine) ter *To sem bil jaz!* (iz nemščine). Prve tri so bile izdane v zbirki iz leta 1865, zadnja pa kot samostojno delo leta 1868 v založbi Dramatičnega društva v Ljubljani.

Filozof, šaloigra po angleškej, se dogaja v sobi doktorja Frka, ki je polna knjig. Nastopa pet oseb, igra je razdeljena na dvaindvajset govorov. Mladi Frko se pritožuje nad očetom, ki želi biti večno mlad in cele noči preživi po gostilnah. Oče pa se pritožuje nad sinom, ki se je prehitro postaral in mu dneve polnijo le knjige. Sin sklene, da bi bilo za očeta najboljše, da se poroči; istih misli je o sinu tudi oče, gospod Muha. Na obisk prideta teta, gospa Komarjeva, in Minka, kateri je Frko namenil svojega očeta. Minka se strinja, če bo Frko vzel njeno teto. Po manjši zmešnjavi in Frkovem spoznanju, da ga par lepih oči bolj ogreje kot vsi klasiki tega sveta, se igra zaključi z dvema srečnima paroma: mladim in starejšim. Večino komike v igri je besedne (ki izhaja iz zapletene situacije s pari), manjši delež je karakterne: Frko je v svoji zaverovanosti v knjige in branje prav neverjeten lik, ki ga pa nenadno spoznanje o ljubezni takoj spremeni (»Pravi, nebeški angeljček je! Naj se mi smeje, vendar je prisrčna in ljubeznjiva! Mlada je, kakor rosa na listu, zala, kako cvetica na polji! Kri mi urneje vre in srce mi sladkeje bije, kadar se je spomnim! Ne mara pa imam mrzlico?« (Vilhar 1865: 28)). Minka je bolj prizemljeno dekle, ki Frka takoj prebere in ga na račun klasikov še malo zbada, da bi se čim prej streznil. Tudi oče, večni mladenič, se ob napovedi poroke hitro odpove staremu načinu življenja in je pripravljen na resen korak. Vilhar je igro uspešno prevedel in priredil za slovensko občinstvo, saj v primerjavi z njegovimi izvirnimi igrami ni čutiti večjih razlik, tudi imena oseb so poslovenjena; le snov ni izključno kmečka, ampak verjetno bolj meščanska (nikjer ni točno zapisano, da se dogaja v mestu), saj so se izobraženci Frkovega tipa raje zadrževali v mestih kot na podeželju.

Servus Petelinček, šaloigra v enem delu, svobodno po nemškej, se godi v Zaletelovi hiši, čas ni določen; nastopa 7 oseb, dogajanje je razdeljeno na petnajst govorov. Gospa Barba, sorodnica Izabela ter služabnica Jera se v hiši gospoda Dragutina Zaletela prerekajo, čigav snubec igra pod oknom; mlada Izabela naj bi se kmalu poročila.

Dragutin je pa vesel v svojem laboratoriju in uživa pri izdelavi novih napojev; žena Barbara ga pri tem ne podpira ter njegovo delo omalovažuje. Ko mu prinesejo košaro, ki naj bi bila polna kosti, iz nje skoči France, za katerega Barbara misli, da je prišel njo snubit, v resnici pa je prišel k Izabeli. France se zopet skrije in Barbara misli, da je padel v vodo, ko se Dragutinu izmuzne košara; France pomaga še Dragotinu pri iskanju košare in le-ta ga kmalu zastrupi, ko mu Jera nalije napoj namesto vina. Ravno sredi največje zaskrbljenosti oseb se pojavi Francetov oče, ki je prišel snubit Izabelo in ne ve, da je sin že tu. Domači se do njega obnašajo zelo nenavadno in sredi noči se prebudi, ko ga poskušajo prenesti z zofe. Iz zofe skoči France, pove, da je zaljubljen v Izabelo in mladi par je deležen blagoslova vseh. V igri prevladuje situacijska komika: France v košari, nato košara, polna knjig pade v vodo; za piti mu dajo iz napačne čaše, skrijejo ga v zozo, na katero se kasneje uleže njegov oče itd. Podobno kot v ostalih igrah je tudi tu prisotna (mlada) ljubezen, ki na koncu postane še srečna v pričakovanju poroke.

To sem bil jaz! Šaloigra v enem dejanji je prevedena iz nemščine. Nastopa pet oseb, godi se na kmetih in je sestavljena iz petnajstih prizorov (tu avtor prvič uporabi poimenovanje prizor in ne govor). Mlada dekla Polona je v službi pri Marku in Leni, soseda Barba pa budno spremlja vse dogajanje. Polona je zaljubljena v Toneta in zato niti slišati noče, ko ji Marko dvori in jo poskuša prepričati, naj pozabi Toneta. Marko jo lovi po češnji, prime jo, da ne pade v vodnjak, spleta ji vence iz rož, vozi jo v samokolnici in jo poljubi. Ko soseda opozori, da je vse videla in bo tudi vse povedala, se Marko ustraši in gre takoj po ženo ter ista opravila napravi še z njo; ko ji soseda poskuša povedati, da jo je Marko prevaral, ji lahko odgovori samo »To sem bila jaz!«. Polona, ki ji Marko pove, kako je sosedo prevaral, tudi sama tako naredi s Tonetom in ko mu soseda skuša dopovedati, da je Polono poljubil Marko, ji on le odgovori »To sem bil jaz!«. Soseda je užaljena in premagana, mladi par pa se na pobudo Lene in nasprotovanje Marka zaroči in začne novo življenje. Tudi tu se kmečko življenje nadaljuje brez večjih pretresov, saj je ljubezen znova premagala stare škodoželjne sosede, ki vtikajo svoj nos, kamor ni treba.

Če poskusimo vsem Vilharjevim igram določiti neke skupne značilnosti, bi te lahko bile naslednje:

- za vse je značilna prisotnost sentimentalne ljubezni, ki je samozadostna in lahko premaga vse ovire; največkrat gre za ljubezen mladega para, ki je tik pred poroko oziroma mora do zaroke premagati še kakšno oviro, da se lahko igra srečno konča;
- kmečka snov: vse igre se dogajajo na vasi ali pa vsaj med preprostimi ljudmi, ki jim je vaško življenje blizu – s tem je poskušal nagovarjati čitalniško občinstvo in je tudi prikazoval razmere, ki so mu bile blizu in jih je poznal; le pri prevodnih delih ni kmečka snov izrazito poudarjena, vendar so nastopajoče osebe preprosti ljudje, s katerimi se lahko vsakdo poistoveti; kmečko okolje je tudi posredno označeno kot nravstveno zdravo okolje v primerjavi z mestom; tu še živijo »pravi« Slovenci, ki nočejo zavreči svoje narodne identitete;
- vse igre so podnaslovljene »šaloigra«, vse torej na komičen način prikazujejo kmečko snov; prisotnost treh vrst komik (situacijske, besedne, karakterne) variira in se izmenjuje v posameznih igrah; poleg tipov komik so tu še humorni motivi, ki se največkrat pojavljajo v nizkih oblikah humornosti: pijančevanje, dvorjenje, tipično življenje na vasi (dekle in hlapci, radovedne sosede itd.);
- narodnoprebudna snov: to velja predvsem za izvirne igre, kjer je imel Vilhar več svobode pri oblikovanju zgodbe in je lahko vpletel narodnozavedne motive vanjo (večinoma aluzije na barve slovenstva, debate o rabi in znanju slovenščine in znotraj tega propagiranje slovenščine in zaničevanje drugih jezikov ipd.); pri prevodnih igrah se je držal originala in takšnih motivov in namigovanj ni najti;
- primernost za čitalniške odre: Vilhar je imel pri pisanju in prevajanju iger pred očmi predvsem čitalniško občinstvo, ki je bilo naklonjeno kratkim in šaljivim igram in ki so poleg smeha zbujale oziroma opozarjale na narodno zavest; igre iz zbirke iz leta 1865 so bile vse zelo uspešne na čitalnicah in tu gre pohvala Vilharju, da je dojel potrebe tistega časa ter ustvarjal igre, ki so bile temu primerne; tudi pri prevodih je treba poudariti, da tujih iger ni samo prevajal, ampak jih je tudi priredil za slovensko občinstvo: prevedel je imena oseb ter izbral takšne igre, ki so bile zanimive za ciljno publiko, tj. za kmete, ki jih je bilo treba izobraziti in za meščane, ki jih je bilo treba spodbuditi k narodni zavednosti (Koblar, 51).

Koruza (1997: 68, 69) za Linharta piše, da je dal poudarek npravstveno zdravemu kmečkemu okolju v opoziciji z npravstveno izprijenimi Nemci, gre torej za konflikt na narodnostnem področju. V uporabi tipov komike se naslanja na klasicistične komedije nižjega tipa, pri katerih prevladuje situacijska komika in komična tipizacija osebe in imajo veliko aktualnih šal in aluzij, vendar so brez bolečih osti, ki bi omogočale pravo satiro – pri njegovih delih gre torej za narodno ozaveščeno didaktičnost in manj za realistično prikazovanje tipičnega okolja. Če primerjamo Vilharjeva dela s temi navedki, lahko pritrđimo, da se je glede oblikovanja in razvijanja snovi verjetno naslanjal na Linharta ter tako posredno na klasicistične komedije t. i. nižjega tipa s prevladujočo situacijsko in besedno komiko. Glede realističnega prikazovanja okolja pa se Vilhar ni zgledoval po predhodniku, saj se že v prvi objavljeni igri kmetje ob kozarcu vina pogovarjajo o razmerah doma in jih tudi slikovito opišejo ter tako pozivajo ljudi k temu, da se zavzemajo za svoje pravice. Rečemo lahko, da Vilhar ni želel s svojimi izvirnimi igrami le zabavati, ampak je svojim osebam dal tudi možnost, da se izpovedujejo o tedanjih tegobah. Zaplet in razplet sta preprosta in tudi predvidljiva, uporablja preprosto razumljivo motiviko in predvsem domače, kmečke ljudi, kar je najbolj privabljalo gledalce (Pogačnik 1998: 249).

3.2 Poezija

Čeprav je Vilhar v slovenski literarni zgodovini največkrat omenjen kot pisec čitalniške dramatike in ponarodelih pesmi, je izdal dve pesniški zbirki ter še nekaj pesmi v koledarju za leto 1863. Tominšek v *Spomenici* (1906: 25–38) pravi, da je bil največji vpliv na Vilharjevo pesnjenje sam Levstik, ki ga je usmerjal v njegovem ustvarjanju – ker je videl, da ima rad ljudsko pesem, mu je za vzor postavil srbsko ljudsko pesem; vendar je predpogoj za Vilharja-pesnika bilo dejstvo, da se je ob pravem času odločil za slovenščino in narodno zavednost. Zagon za pesnjenje mu je dajalo, ker je videl, da so njegove pesmi ugajale drugim. Z Levstikom sta bila nenehno v sporu, ker je Levstik kritiziral njegovo delo, vendar sta se hitro pomirila. Tudi po končanem »sodelovanju« z Levstikom je še naprej pesnil in si za svojega ocenjevalca izbral zeta dr. Hinka Dolenca; vedno je imel svoje pesmi s sabo v listnici, pripravljene, da jih pokaže in je pohvaljen v

zameno. »Svoje pesmi je zlagal kar igraje brez muke, pod kakim trenutnim vtiskom. Ko bi se spričo svojega talenta posvetil le pesništvu in bi se hotel več vežbati in piliti pesmi, bi bile tudi glede na absolutno ceno med prvimi, ki jih imamo,« (*ibid.* 29).

Tominšek opozarja še na njegovo satirično žilico, ki se odlično kaže v njegovih igrah in v pesmi *Župan*. Še ena tipična Vilharjeva lastnost pa je ta, da je sam tudi zlagal melodije za svoje pesmi. Izdal je tudi nekaj pesmaric (šestk), ki so bile med ljudmi zelo priljubljene in so celo prestopile slovenske meje; z njihovim širjenjem se je pa pozabljalo Vilharjevo ime in so tako ponarodele, med njimi so (v prvem sešitku iz leta 1852) *Pri luni* (Mila, mila lunica ...), *Žalost* (Ko tičica sem pevala ...), *Slovo* (Draga Minka, bodi zdrava ...), *Ipava* (Ipavska dolina, lepota sveta ...). V drugem sešitku *Nezvesti* (Ti so djala, Minka zala ...), *Napitnica* (Pijmo ga, pijmo ...), *Zagorska* (Bom šel na planince ...), *Srcu* (Srce drago, kaj žaluješ, kaj zdihuješ dan na dan ...), *Slavjanom* (tudi *Vesoljnemu svetu* v Novicah 1850) (Bratje, to mi dovolite, da se smem Slovenca zvati ...). V tretjem sešitku npr. *Na jezeru* (Po jezeru bliz' Triglava ...), *Slovenka* (Kaj maram, da nimam srebra, ne zlata), *Na goro* (Ne goro, na goro, na strme vrhe ...), *Planinarica* (Rožic ne bom trgala, da bi vence splekala ...). Iz zbirke *Pesmi Miroslava Vilharja* (1860) so tudi ponarodele nekatere pesmi, njihovi analizi se bomo podrobneje posvetili v nadaljevanju. Tominšek še občuduje Vilharja zaradi jezika, ki je »že od početka lep in ne kaže one borbe z izrazom, ki nam kvari užitek pri malodane vseh ondanjih pesnikih«. Verjetno je Tominšek imel tu v mislih Koseskega in njegove sledilce, ki jih je že Levstik kritiziral, da so jezikovno površni in baročno gostobesedni (Levstik 1981: 155).

Slodnjak (1968: 162) tudi zapiše nekaj vrstic o Vilharju: pisal je domoljubne, ljubezenske in družabne popevke, ki naj bi literaturo povezale s političnim in društvenim dogajanjem. Začetki njegovega ustvarjanja so v nemški pokrajinski popevki, ki pa jo je zapustil, ko se je navdušil za slovenski narodni prerod. Od tedaj je prevajal v slovenščino, sam sestavljal takšne popevke (v štiristopnem troheju) in jim tudi sam skladal napeve (po klasicističnem ljudskem vzoru). Vendar njegove pesmi »zaradi vsebinske in muzikalne sentimentalnosti niso ustrezale niti estetski stopnji splošne slovenske slovstvene zmogljivosti niti resničnim kulturnim potrebam«.

Za poezijo v Vilharjevem času Pogačnik (1998: 233, 326–329) pravi, da je poleg utilitarne verzifikacije obstajala tudi domoljubna budnica; obe so pisali t. i. noviški poeti: Vojteh Kurnik, Miroslav Vilhar, Jovan Vesel Koseski in Lovro Toman. Slovensko pesništvo takratne dobe (ko je že doživelo velikega romantičnega pesnika Prešerna) je izviralo iz kulturnopolitičnih potreb časa, kar je botrovalo nastanku veje lirike, ki je bila neposredno povezana z ideologijo narodnega prebujanja. Skupno jim je to, da so v osnovi pisali t. i. liriko narodnostne afirmacije, kot so jo želele *Novice*. Takšna lirika je bila takrat zaščiten in privilegiran kulturni in umetnostni standard. Za lažjo umestitev Vilharja-pesnika v literarno zgodovino si podrobneje pogledimo še nekatere druge pesnike tiste dobe, ki so morda vplivali nanj.

Časovno najbolj oddaljen je Valentin Vodnik (1758–1819), ki je pod mentorstvom Žige Zoisa vpeljal v slovensko pesništvo ljudski verz in kitico alpske poskočnice (*Zadovoljni Kranjc, Pesma na moje rojake, Ilirija oživljena* idr.). Naslednji pesnik, ki bi lahko vplival na Vilharja, saj je bil v njegovem času še vedno zelo priljubljen, je Jovan Vesel Koseski (1798–1884). Med letoma 1843 in 1868 je bil Koseski pesniški prvak za narodno in politično skupino, ki se je zbirala ob Bleiweisu in v prvem desetletju *Novic* je bil Koseski njihov glavni pesnik, ki je tudi prevajal tuje avtorje (*ibid.*). Med občudovalce Koseskega spada tudi Lovro Toman (1827–1870), politik in pesnik, ki ga Koblar (*Slovenski biografski leksikon*) uvršča med romantike. V njegovih pesmih čustvo prehaja v retoriko, domovinski čut se opira na slavno preteklost, kot si jo je sam zamislil ter tako kliče po svobodi, novi slovenski skupnosti in lepši prihodnosti. Vpliv Koseskega je videti v tem, da ima svojevoljen jezik, ki se popolnoma podreja obliki (*ibid.*).

Človek z največ vpliva na Vilharja pa je, kot že rečeno, Fran Levstik. Leta 1854 je izdal svojo zbirko *Pesmi*, v katerih je opeval srečo pesniškega poklica, brezskrbno življenje v idilični naravi, predstave in želje prve ljubezni (pesmi iz zbirke je pisal in zbiral že od dijaških let), vesele trenutke v kmečki in dijaški družbi, strah pred smrtjo in tudi etična in religiozna vprašanja. V nekaterih pesmih je izražal močna revolucionarna čustva in vero v združeno prihodnost slovanskih narodov (Slodnjak 1975: 126). Medtem pa se je že zgodilo prelomno leto 1858 v Levstikovem delovanju, ko se je usmeril v literarno in slovnično kritiko. Za zgled v pesnjenju so mu bile slovenske in srbske vesele in zabavljive ljudske pesmi ter nekatere Prešernove pesmi (*ibid.*).

Levec (v Levstik 1981: 20, 21) trdi, da se je Levstikova pesniška doba končala s prihodom na Kalc. Trdi, da je v poeziji nadaljeval s Prešernovo smerjo, medtem ko so ostali slepo sledili Koseskemu. Slodnjak v spremni besedi Levstikove zbirke (Levstik 1981: 151–155) o njegovih pesmih piše, da so dale prve stvarne obrise slovenskega materialnega, družbenega in družabnega življenja. Nadaljeval je tam, kjer je Prešeren v narodni ideji ostal ter se zgledoval tudi pri Goetheju.

Vilharjevi predniki in sodobniki pa niso nanj vplivali samo vsebinsko, ampak tudi oblikovno. Bjelčevič (2000: 317–333) pri opisu razvoja posvetnega verza pokaže, od kod izvirajo verzi posvetne poezije. Janez Damascen Dev je iz ljudske plesne pesmi prenesel dvostopične daktilske in amfibraške verze, iz ljudske nabožne in posvetne pesmi pa trohejski 8- in 7-zložni verz; pri uporabi teh dveh verzov ga je posnemal tudi Valentin Vodnik. Alpska poskočnica je kitica s štirimi verzi, ki so dvostopični. Druga najpogostejša kitica, ki izhaja iz 18. stoletja, je romarska kitica; sestavljena je iz 8- in 7-zložnih trohejev, T 8787 aBaB (male črke označujejo ženske rime, velike pa moške). Kitica nima izrazitih semantičnih konotacij, saj je splošno ljudska in uporabljana tako v nabožni kot posvetni poeziji. Vodnik je uporabljal alpsko poskočnico v svojih *Napisih za mesce* ter tudi drugih pesmih (*Zadovolni Kranjc*, *Pesma na moje rojake*, *Ilirija oživiljena*, *Moj spominek*). Romarsko kitico pa je uporabljal v daljših pesmih (poučne povestice *Sraka inu mlade*, *Nemški inu kranjski konj*). Čeprav je bila romarska kitica takrat najbolj razširjena v nabožni in ljudski poeziji (4-, 6- ali 8-vrstična), je pri Vodniku ne zasledimo tako pogosto kot pri Devu. Druge kitične oblike iz tega obdobja so še npr. vagantska kitica (4- ali 8-vrstična), ki je k nam verjetno prišla iz nemške posvetne poezije in ima obliko T 7676 AbAb ali J 8787 AbAb; hildebrandska kitica (4- ali 8-vrstic), J 7676 aBaB ali T 6565 aBaB; ambrozijanska kitica, ki ima v svojih štirih verzih jamske osmerce (J888) in je ena najbolj pogostih oblik v nabožnih pesmih in je tudi pogosta v ljudskih pesmih. Tudi Prešeren je v približno polovici svojih pesmi nadaljeval tradicijo oblik slovenskih in evropskih nabožnih in ljudskih pesmi. Če vemo, da je Levstik spodbujal Vilharja, naj se zgleduje po srbski in naši ljudski pesmi, se bodo verjetno v njegovem delu pojavljale zgoraj predstavljene oblike.

3.2.1 Lirske pesmi

Vilharjeva zbirka velja za vrhunec njegove pesniške ustvarjalnosti, zato jo bomo najbolj podrobno tematsko in oblikovno analizirali. Zbirka se začne z motom:

Vém, da je lepših
Cvetic po vrtéh;
Té pa so rasle
Na skalnatih tléh!

Že tu uporabi posebno kombinacijo daktilske in amfibraške stopice (D 5 Amf 5 D 5 Amf 5), podobno kombinacijo je Vodnik uporabil v svoji pesmi *Novo leto*, ko je daljši daktilski verz razbil na krajše. Vilhar se že zaveda, da niso njegove pesmi višek kvalitetne poezije. V pesmi *Uvod* gre za izrazito narodnozavedno tematiko: poleg »slovanskih« barv omenja tudi jug in sestre in brate – torej slovanske narode, ki jim poklanja svoje cvetice (pesmi), da jih bodo budile. Druga pesem ima naslov *Pegaz*, v kateri s pomočjo mitologije zopet opozarja na »pohlevno postavo« svojih pesmi. Prvi razdelek v zbirki je Vilhar poimenoval preprosto Pesmi; tu je 23 pesmi, ki jih bom v spodnjih tabelah tematsko in oblikovno analizirala. Glede tematike Vilhar ni posebno raznolik, zato sem kategorijo tematika razdelila na samo dve podkategoriji, znotraj katerih menim, da se razporejajo njegove pesmi. Prva je narodnozavedna oziroma narodnoprebudna tematika – tukaj sem uvrstila vse pesmi, v katerih je najti vsaj najmanjši motiv ali aluzijo na slovenstvo ali slovanstvo (hvali slovensko pokrajino, ljudi ipd.). Drugo kategorijo pa sem poimenovala romantična tematika, tj. navezujoča se na obdobje romantike in njenih tipičnih tem in motivov: čustva, narava, preteklost, umetnost (predvsem lastna pesniška), tudi religiozni motivi – te teme so označene v zadnjem stolpcu. Obe tematiki se ne izključujeta, saj ju je avtor marsikje prepletel. Če podrobneje pogledamo razvijanje romantične tematike, vidimo, da prevladujejo pesmi s temo narava. Vilhar dojema naravo kot idealno življenjsko stanje, za avtorja je to cilj njegovega hrepenenja – da bi bil tudi on sam v takšnem sožitju s svojo »vrsto« kot so bitja v naravi. Narava je tudi njegova zaupnica v ljubezenskih težavah; vendar se tudi veseli z njim, ko se on veseli – je torej odraz njegovih želja, doživljanj in čustev. V pesmi *Kras* (gre za odo Krasu) je slikanje narave v bistvu metafora za sodobno družbo,

ne le pesnika samega. Naravo uporablja ali za cilj svojih želja ali pa z njo s pomočjo metafor prikazuje družbo oziroma svoje življenje; lahko bi rekli, da je narava njegov drugi dom. To navezanost na naravo je tudi videti v povzdigovanju kmečkega načina življenja – biti povezan z naravo je idealno stanje. Naslednja tema, ki je tudi zastopana pri lirskih pesmih, je, seveda, ljubezen. Prevladuje nesrečna romantična ljubezen, prisotna je pa tudi ljubezen do družine, države in njegove umetnosti. Vilhar dojema srečo kot skupek treh komponent: narave, družine in vere – ko je vse troje prisotno v življenju, ko imaš družino in živiš v sozvočju z naravo in ti Bog pomaga v življenjskih preizkušnjah, potem si res srečen človek. Vilhar veruje, da je Bog stvarnik sveta in vpliva na njegovo življenje ter mu tako daje upanje v boljšo prihodnost. Bog človeku v težavah izkaže milost ter mu tako reši življenje. Kaj je bilo pesniku v življenju najpomembnejše, je najlepše prikazano v pesmi *Molitev*, kjer našteje, za koga vse moli: Bog, domovina, žena, sinovi in hčerke, mati, oče, brat in sestra, prijatelji, poezija, glasba, usoda in večnost.

Povzdigovanje slovenstva je tudi ena izmed romantičnih tem. Vilhar jo razvija z navezovanjem na slovanstvo ali s prikazom slovenske pokrajine (narava!) in tipične favne in flore, ki prebuja in spodbuja narodno zavest. Tipično romantično je tudi povzdigovanje preteklosti, tako narodne kot osebne (hrepenenje po mladosti). V pesnikovi mladosti je bilo vse lepo, idealno. Idealno je bilo tudi v slovenski zgodovini, sedaj (v Vilharjevem času) pa se dežela spopada z dejstvom, da je sosede ne priznavajo.

V tabeli »Oblikovna analiza *Pesmi*« sem zopet uvedla dve kategoriji, in sicer kitico alpske poskočnice in romarsko kitico; če katere od pesmi ni mogoče uvrstiti v ti dve kategoriji, je to obrazloženo v posebnem stolpcu (npr. »T10« pomeni deset zlogov v troheju, »V« vagantsko kitico, »H« hildebrandsko, »A« ambrozijansko, »ni R« pomeni ni rime). Za označevanje moške ali ženske rime sem uporabila črki M in Ž, »pr.« pomeni pretrgano rimo (abcb) in »zap.« zaporedno rimo (aabb) – ti dve sta pri Vilharju najpogostejši. Večina kitic je štirivrstičnih, če je kje drugače, je to označeno.

Tabela 1: Tematska analiza *Pesmi*

<i>Pesmi</i>	Tematika		Tema
	narodnozavedna/ narodnoprebudna	romantična	
Uvod	x		
Pegaz		x	umetnost
Bog		x	vera v Boga
Biserji		x	smrt
Molitev		x	vera, umetnost, družina
Vodniku	x	x	umetnost
Na jezeru	x	x	narava
Lipa	x	x	narava
Na Kalcu	x	x	ljubezen do domovine
Kras	x	x	narava
Silni tabor		x	slovenska zgodovina
Kmet		x	narava
Slovenka	x		
Planinarica		x	narava, vera
Na goro		x	narava, vera
Želje		x	narava, družina
Zima	x	x	narava
Pomlad (p)		x	narava in človek
Ména		x	narava in človek
V 40. letu	x	x	hrepenenje po mladosti
Pero		x	umetnost
Pevec		x	umetnost, narava
Zvezde		x	ljubezen, narava
Minka (p)		x	nesrečna ljubezen, narava
Darilo		x	nesrečna ljubezen
Po Minki (p)		x	nesrečna ljubezen, narava
Orožje		x	umetnost, narava

Tabela 2: Oblikovna analiza *Pesmi*

<i>Pesmi</i>	Oblika			
	alpska poskočnica	romarska kitica	drugo	rima
Uvod	Amf 6565			M pr.
Pegaz	Amf 6565			M pr.
Bog			T 10	ni R
Biserji		T 8787		M pr.
Molitev			T 8888	Ž pr.
Vodniku	D 5 Amf 5			M pr.
Na jezeru			T 4443	Ž okl.
Lipa			T 7676 V	Ž pr.
Na Kalcu	Amf 6565			M pr.
Kras		T 8787		M pr.
Silni tabor			T 8	ni R, kit
Kmet	Amf 6565			M pr.
Slovenka	Amf 6565			M pr.
Planinarica			T 7777	M zap.
Na goro	Amf 6565			M pr.
Želje			T 7676 V	Ž pr.
Zima	D 1110			M pr.
Pomlad (p)	Amf 6565			M pr.
Ména			T 6565 H	8v, M prest.
V 40. letu			T 8888	Ž pr.
Pero	Amf 6565			M pr.
Pevec	Amf 9898			M pr.
Zvezde			J 7676 H	M pr.
Minka (p)	Amf 9898			M pr.
Darilo	D 5			20v, ni R
Po Minki (p)			J 8888 A	M zap.
Orožje		T 8787		M pr.

Čeprav so literarni zgodovinarji Vilharja označevali kot lirika narodnostne afirmacije, je iz tabele razvidno, da mu je bilo (vsaj v tej zbirki) bolj kot narodnostna afirmacija pomembno izražanje doživetij iz narave, doživljanje boga, ljubezni in svojega lastnega pesniškega ustvarjanja. Vse to pa je oblikoval v ljudske štirivrstične kitice z verzi, ki so izhajali iz ljudskega verza (od 23 pesmi jih je 17 napisanih v alpski poskočnici, romarski in ambrozijanski kitici). Oboje, tako usmerjenost pri tematiki kot izbira verznega ustroja, je verjetno posledica Levstikovih nasvetov – kot že rečeno, nadaljeval je z romantiko v liriki in to v ljudskih oblikah, ki jih je tudi sam uporabljal. Ljudska preprostost oblike ima vzporednico tudi v preprostosti sporočila pesmi – vse so dokaj enostavne za razumevanje, brez zapletenih metafor in retoričnih figur. Glede oblike je imel Vilhar v liriki več skupnega z Vodnikom kot nekaterimi svojimi sodobniki, ki so sledili Koseskemu. To se da sklepati tudi iz dejstva, da je ravno Vodniku posvetil eno izmed pesmi v tem razdelku, v katerem mu poje hvalo, da je napisal prekrasne pesmi in da je bil pravi domoljub, ki je budil svoj narod in bo živel v ljudskih srcih za vedno.

Nekatere pesmi iz tega razdelka so ponarodele, to so: *Na jezeru*, *Lipa*, *Slovenka*, *Planinarica*, *Na goro*. *Na jezeru* je najbolj znana zaradi zadnje kitice (Čujte gore / In bregovi / Da sinovi / Slave smo!). Pesnik začne z opisom jezera blizu Triglava, simbola slovenstva, s čimer takoj vzbudi občutke pripadnosti narodu. Te občutke stopnjuje z omembo petja, Slave in konča udarno, s panslovanskim pozivom; pesem je uglasbena in se še dandanes prepeva. V *Slovenki* z naštevanjem pozitivnih vrednot in stvari, ki osrečujejo slovensko deklico (ljubezen, zvestoba, hišica, nedolžnost), in s ponavljanjem prvega verza (Kaj maram, da nimam) stopnjuje naštevanje do zadnje kitice, kjer nam pove, da ji je najbolj pomembno, da je njen dragi Slovenec. *Planinarica* (bolj znana po prvem verzu »Rožic ne bom trgala«) govori o ljubezni do rož (narave) in lirski subjekt si želi, da bi z njo uživale mir, ljubezen in svobodo, saj se tudi sama čuti kot roža v rajskem vrtu in noče, da bi jo kdo utrgal. Povezava z naravo, njeno prvobitnostjo in čistostjo je tukaj zelo izpostavljena. V pesmi *Na goro* se avtor zopet postavi v naravo in občuduje in ljubi planine, obožuje občutek svobode, ki ga prevzame na vrhu, ko je okrog njega samo Bog in nima nobenih zemeljskih skrbi; tam je svobodni dom (zopet aluzija na osamosvajanje naroda) in vedno si želji tja.

Lipa je ponarodela v priredbi Davorina Jenka. Priljubljena je verjetno tudi zaradi dojemanja lipe kot še enega simbola za slovenstvo; v pesmi spremljamo lipo skozi letne čase in se veselimo pomladi, ko bo zopet oživila in si bodo ljudje v njeni senci delali vence – veselje ob prerodu naroda. Fatur (Fatur 2010: 42–43) v svojem eseju *Posebnosti ponarodevanja dveh Vilharjevih pesmi* vzame pod drobnogled tudi *Lipo*. Vilhar naj bi si dal postaviti v eni izmed lip, ki so obkrožale grad Kalec, leseno hišico s klopco in mizico in tam naj bi pesnil. France Pibernik (v Fatur 2010: 44) jo je uvrstil v antologijo slovenskih domovinskih pesmi, saj naj bi še posebej okrepila domovinska čustva takrat, ko jo je akademski pevski zbor zapel ob nastopu okupacije. Fatur pravi, da je kot celota pesem skoraj sentimentalna, saj ima veliko pomanjševalnic (iz ljudske pesmi) (Fatur 2010: 45), vendar je navezava na naravni cikel in neizbežen prihod pomladi (npr. osvoboditve Ljubljane izpod italijanske okupacije) zelo učinkovita za prebujanje narodne zavesti.

3.2.2 Epske pesmi

Drugi razdelek v zbirki je Vilhar poimenoval *Balade*. Imajo značilen dramatični zaplet oz. razplet, ki pa je pogojen z zelo zemeljskimi stvarmi, največkrat s tako močno ljubeznijo, ki je ne more nič zaustaviti. Prva skupina tematike je ljubezenska, druga je pa verska – v pesmih se ljudje obračajo k bogu in ta reši njihove težave. Nekatere pesmi so oblikovane v kitice, druge ne; postavlja se vprašanje, če je tudi v epiki Vilhar pesnil v ljudskih verzih.

Tabela 3: Tematska in oblikovna analiza *Balad*

	Tematika		Oblika			
	ljubezenska	verska	alpska poskočnica	romarska kitica	drugo	rima
<i>Balade</i>						
Zlata čaša		x	Amf 11			M zap.
Leséna riba		x			J 7676 H	M pr.
Topol		x			T 8	63 v, ni R
Šmarna gora	x	x	D 10			M zap.
Janko		x		T 8787		M pr., ref.
Vičič	x				T 8888	Ž pr.
Perstan	x				T 8	28 v, ni R
Bogomila	x				T 8	26 v, ni R
Jována	x				T 8	37 v, ni R
Jurko	x				T 8	50 v, ni R
Ljudmila	x		D 6		T 8	8 v, M/Ž pr.
Ivo	x				T 8	Ž pr.
Nuna	*življenjska				J 6667	M/Ž zap.

Po oblikovni analizi vidimo, da ne prevladujejo ljudske oblike kitic, temveč trohejske in jambске kitice. V *Baladah* je v ospredju zgodba, ki se v veliki meri deli na ljubezensko in versko tematiko; ti dve temi se tudi prepletata. V pesmih s prevladujočo ljubezensko tematiko gre predvsem za nesrečno ljubezen (ljubezenski trikotnik, prevarana ženska, dogovorjena poroka, nerealne zahteve enega od ljubimcev), ki se tragično konča (neuslišani ljubimec prosi sveto Mati božjo za smrt, ženska je raje mrtva kot brez svoje ljubezni, mož nevede ubije ženo ipd.). V ljubezenskih baladah se torej prepletata temi ljubezni in smrti; Vilhar je uporabil tudi veliko motivov iz ljudske zgodovine in običajev (podoknica, Turki, prihod Benečanov, ljubezen do domovine, povezava z Reko, dogovorjene poroke; zgodba o taborskem graščaku, ki je ubil svojo ženo). V religioznih baladah povečuje moč in vero v Boga – Marija odreši mladega neuslišanega ljubimca, Marija ozdravi bolno mater, zgodba o Jezusu, ki pomaga revnemu ribiču, vse stvarstvo časti Marijo ipd. Tako so nadnaravne sile, ki so značilna

sestavina balad, predvsem verske osebe, ki pomagajo ljudem. Pesnik uporablja tudi ponavljanje kitic (refren) za stopnjevanje dramatičnega občutja pesmi; tudi dvogovor.

Leta 1999 je v okviru društva Piškotek Knežak izšla knjiga *Vrh skaline silovite* (uvodni verz iz pesmi *Ljudmila*), v kateri je Silvo Fatur zbral sedem Vilharjevih epskih pesmi: *Janko, Vičič, Prstan, Bogomila, Jována, Jurko* in *Ljudmila* ter zapisal spremno besedo. V njej je najti zanimiv podatek, da so tudi *Ljudmilo* ljudje v teh krajih še peli, čeprav gre za epsko pesem. Te pesmi, v katerih je predstavljena kot gonilna sila zelo močna in zvesta ljubezen ter viteški motivi (dvobojevanje, trubadurji), so tako bolj podobne španskim srednjeveškim romancam kot tipičnim baladam (Fatur: 1999: 43). Vse se dogajajo v nekem zgodovinskem času, ki je pa le pri *Janku* in *Ljudmili* dokaj natančno določen. Naslovna pesem zbirke je posebna v tem, ker prikazuje, kako kruti so bili plemiči in kako so kmetje trpeli pod takšnimi gospodarji. Pripoved je dinamična – veliko dvogovora in ritem, ki zamenja metrično shemo med govorjenimi deli (*ibid.* 45). Jezik ima nekaj domačih, pivških, besed in težišče pesmi ni v opisovanju, temveč v dvogovorih, saj je v središču človek in njegovo dejanje (*ibid.* 48).

Tako v epskih kot v lirskih pesmih se Vilhar tematsko obrača na Boga kot najvišjo avtoriteto, ki ima nadzor nad človeškim življenjem (lahko potisne človeka v pogubo ali mu pomaga iz nje). V lirskih bolj kot v epskih (v pesmi *Janko* kaže lepoto pivške pokrajine) s pomočjo prikazovanja pokrajine spodbuja narodno zavest. V epskih pesmih je poudarek na lokalnih zgodovinskih dogodkih in osebnih zgodbah ljudi in ne toliko na občutku povezanosti z naravo in slovanstvom. Tu tematsko prevladuje nesrečna ljubezen, ki drvi v tragičen konec; v lirskih pesmih tega večinoma ni, lirski subjekt se prepusti stanju oziroma se obrne na naravo za pomoč.

3.2.3 Basni

Vilhar je v zbirko vključil 22 basni, ki sem jih glede na tematiko razdelila na dve kategoriji: življenjski nauki in umetnost in narodnost. V oblikovni analizi nadaljujem s pregledom pogostosti pojavljanja ljudskih verzni oblik.

Tabela 4: Tematska in oblikovna analiza *Basni*

<i>Basni</i>	Tematika		Oblika			
	življenj. nauk	umetnost in narodnost	alpska poskočnica	romarska kitica	drugo	rima
Vertnica in šmarnica	x				T 6666	Ž pr.
Metulj	x		Amf 6565			M pr.
Ljubezen	x				T 7676 V	Ž pr.
Prevara	x		Amf 6565			M pr.
Pluga	x				T 5?	Ž pr.
Mladina	x			T 8787		M/Ž pr.
Ščinkovec	x			T 8787		M pr.
Vrabc	x				T 6666	Ž pr.
Golob	x			T 8787		M pr.
Céna		x		T 8787		M pr.
Smreka	x				T 6666	Ž pr.
Zlató in smola	x				J 7777	Ž pr.
Domoljubje		x			J 7777	Ž pr.
Slavec in pevec		x	D 5 Amf 5			M pr.
Tiči		x			T 6666	Ž pr.
Sova		x			T 6666	Ž pr.
Janec		x		T 8787		M pr.
Hrana	x				T 6666	Ž pr.
Župan	x		Amf 12/11/8			M/Ž zap.
Léovov dvor	x		D 8787			M pr.
Osel	x				T 8888	Ž pr.
Ribe	x				T 6666	Ž pr.

V basnih nastopajo tako avtohtone živalske vrste (ptiči, osel, ribe, metulj, janec, medved, jelen) kot bolj eksotične (lev, papiga). »Glavna vloga« ni vedno dodeljena živalim, ampak tudi rastlinam (vrtnica, šmarnica, smreka), stvarem (plug, meč, pero, zlato smola) in ljudem (ribič, pevec). Subjekti so vpleteni v različne zgodbe, v katerih nauk lahko preprosto preberemo ali ga razberemo iz dogajanja.

Življenjski nauki govorijo o vsakdanjih modrostih (12 pesmi); pesmi v razdelku »narodnost in umetnost« pa so razdeljene na pesmi o narodnih oz. političnih situacijah (7 pesmi) ter kulturnih oz. umetniških situacijah (3 pesmi), za katere pesnik meni, da so vredne ironičnega oziroma satiričnega komentarja: od »Sosedova trava je vedno bolj zelena« (*Vertnica in šmarnica*), »Kdor z majhnim ni zadovoljen, velikega vreden ni« (*Mladina*), velike ribe jedo majhne (*Ribe*) do ugotovitev, da je kmetijstvo temelj sveta (*Céna*) in do političnih komentarjev: sosednje države (metafora za smreke) ne pustijo naši državi rasti (*Smreka*), nespoštovanje domovine (*Janec*) in izkoriščanje položaja (*Hrana*). Glede umetnosti Vilhar pravi, da znajo naši umetniki utihniti, ko je čas za to (*Slavec in pevec*), vendar tudi niso imuni na hvalisanje (*Tiči*) ter jih pogosto izkoriščajo njihovi predstavniki (*Sova*).

Vilhar torej kritizira družbo svojega časa, vendar se zdi, da bi lahko vse prej omenjene nauke aplicirali tudi na stanje v današnji družbi (izkoriščanje položaja, velike ribe jedo majhne, iskanje popolnega župana (*Župan*), izkoriščanje vez in poznanstev (*Golob*)). Avtor pa tudi pozitivno predstavlja dobre krščanske vrednote: delavnost, zvestoba, ponižnost (*Pluga, Prevara, Ščinkovec, Vravec*).

Zbirka se zaključí s pesmijo *Slovo*. Tu se Vilhar naslanja na Prešerna in Vodnika, kot kaže njegova vzornika v poeziji; zaključí v amfibraškem, ljudskem verzu.

Jaz nisem Prešernu
 Ne Vodniku stric;
Nabral sem pa nekaj
 Domačih cvetic.

Če bodo vam vstregle,
 In segle v serce,
Bom drugih nabiral,
 Še lepših ko te.

3.2.4 Sloga

Sloga, slovenski koledar za navadno leto 1863 najprej predstavi samo leto, nato lune mene (mraknenja), letne čase, rodoslovje vladajoče avstrijske družine ter koleke. Nato so prikazani meseci in potem sledi »literarni« del – Vilhar je zapisal nekaj ugank (zastavic), predstavi deset novih pesmi ter igro *Slep ni lep* (predstavljeno v poglavju o dramatikih). Prve tri pesmi (*Srna, Orli, Lev*) pod krinko živali predstavljajo nekatere človeške življenjske situacije (napuh, boj za prevlado, kralj in služabniki); sledi Vilharjeva izpoved mrtvi hčeri *Na grobu* ter nagovor *Cvetkam*. *Mlinarica* govori o božji kazni, *Deklica zelena* pa o deklici, ki je bila izbirčna pri snubcih in ostala sama. *Cilka* je ljubezenska pesem, *Na Školu* ima nacionalno tematiko. Zadnja, enokitična, pesem *Narodom* zaključuje pesniški del z verzom »Mnogo je narodov, svoboda le ena!«.

Verzna in kitična analiza je dala sledeče rezultate: v pesmih se izmenjujeta trohejska in daktilska stopica. Trohejska je enkrat prisotna v 7-zložnem verzu z anakruzo na začetku ter v treh pesmih v 8-zložnem verzu. Daktilska pa v kombinacijah D 1110, D 7575 in dvakrat D 6565 (alpska poskočnica). Večina rim je pretrganih moških ali ženskih. Vse kitice so štirivrstične (v eni pesmi osemvrstične), kar zopet kaže na Vilharjevo naklonjenost ljudskim verzom in kiticam.

3.2.5 Žabjanke

Vilhar je *Žabjanke* izdal po prihodu iz zapora na Žabjeku leta 1865. Gre za zbirko pesmi in epigramov, ki so nastali med prestajanjem šesttedenske kazni. Motivacijo za pesnjenje Vilhar razloži ob uvodu:

O bregu Ljubljan'ce

Šest tednov sem bil,

Mirú ne, le vodo

Sem tamkaj kalil.

Od brega do brega

Sem mrežo razpél,

Te žabe in rake

In ribice vjel:

Zbirka se torej deli na tri dele, Žabe, Rake in Ribice. V Žabah so tako enokitične kot večkitične pesmi, ki govorijo o vsakdanjih (ljubezen, narava, vrednote kot so delavnost, skromnost; tudi o nečimrnosti in podobnih človeških napakah) in tudi bibličnih situacijah (o Jonu); gre za zabavne in lahkotne pesmi. Prevladuje trohejska stopica v 8-zložnih in 6-zložnih verzih, pri dveh pesmih gre za romarsko kitico T 8787; rime so povsod pretrgane in prevladujejo moške rime.

V razdelku Raki je 23 enokitičnih (večinoma štirivrstičnih) pesmi o trenutnem stanju v družbi (piše proti nemškutarjem, tujcem, politiki, ženskam, filologom, zdravnikom), o človeških odnosih (nezvestoba, prijateljstvo), o vsakdanjih stvareh v zaporu (hrana, zdravstvena oskrba) ter konča s slovesom od zapora:

Sobo pod številko sedmo,

Dajte jutri že v najém:

Ne poslanca, ne vrednika

Za menoj ne bo, to vém!

Tudi v tem razdelku prevladuje trohej (osem zlogov) in amfibrah (šest ali pet zlogov; kitica alpske poskočnice) ter pretrgana moška rima, očitno zgledovanje po ljudskih oblikah, saj je verjetno težil k temu, da bi bili izreki spevni in bi šli hitro v uho.

V razdelku Ribice so daljše pesmi (od štiri do dvaindvajset kitic, vse štirivrstične) s predvsem življenjsko (poroka, (nesrečna) ljubezen, razlike med podeželjem in mestom) in politično tematiko (proti nemškutarstvu in za narodno zavednost, preživljanje zaporne kazni). Verzi so treh vrst: Amf 6565, D 6565 (oboje v kitici alpske poskočnice; pojavijo se v sedmih pesmih od devetih) in T 8787 (romarska kitica); vsi z moško pretrgano rimo. Tudi v tem razdelku Vilhar pesni v dveh ljudskih verzih in kiticah, ki sta že iz prejšnjih del značilna zanj.

Kot že rečeno in opaženo, je Vilhar torej najraje pesnil v ljudskem verzu in ljudskih kiticah. Za lažji pregled in oceno najbolj pogosto uporabljanih kitic si pogledjmo Tabelo 5.

Tabela 5: Vilharjeve kitice

	število pesmi	alpska poskočnica	romarska kitica	V/H/A	drugo
<i>Pesmi</i>	27	13	3	5	6
<i>Balade</i>	13	2	1	1	9
<i>Basni</i>	22	5	5	1	11
<i>Sloga</i>	10	5	1	/	4
<i>Žabjanke</i>	18	8	3	/	7
Skupaj	90	33 (37 %)	13 (14 %)	7 (8 %)	37 (41 %)

Tematiko Vilharjevih del pa bi lahko razdelili na naslednje veje: narodnozavedna (o trenutnem stanju v družbi, političnem in med ljudmi), vsakdanja (sem bi spadale ljubezenske, o naravi, o kmetu) ter verska (Vilhar verjame v Boga in mu zaupa, da lahko vpliva na človekovo življenje, če se ta obrne nanj z molitvijo in priprošnjo). Te tri tematike ga spremljajo tako v dramatiki kot v liriki in epiki, večinoma jih razvije s pomočjo lahko razumljivih metafor in simbolov, ki si jih včasih sposodi iz ljudskega slovstva (lipa za slovenski narod, flora in favna kot simboli za različne karakterne lastnosti ljudi itd.).

Če ga poskušamo umestiti v literarno obdobje oziroma strujo, moramo pogledati njegovega učitelja – Levstika; sam je v svojem literarnem programu zapisal, da morajo pesniki ustvarjati v ljudskih oblikah, ki so blizu ljudem in resnično popisovati njihovo življenje. Če torej vemo, da se v Levstikovem delu se prepletajo tako romantične (ljubezenska tematika, narava) kot razsvetljenske prvine (literatura mora vzgajati), ki se združijo v novo smer realizma, lahko rečemo, da Vilhar spada v prvo obdobje slovenskega realizma in da je njegova dramatika čitalniška, lirika in epika pa romantični; vse je pa ustvarjeno za preprosto ljudstvo, ki mu je bilo tako blizu.

4. Zaključek

Vilhar je bil torej za svoje okolje v času življenja pomembna kulturna (ustvarjal je tako na glasbenem kot literarnem področju) in politična osebnost; odločilno je vplival na narodno zavednost ljudi na Zgornji Pivki in tudi v širšem slovenskem okolju. Dandanašnji pa je najbolj poznan po svojih uglasbenih pesmih.

Njegove dramske igre imajo več skupnih točk: od prisotnosti sentimentalne ljubezni, do uporabe kmečke in narodnozavedne snovi. Vse so tudi podnaslovljene »šaloigra« – s tem je avtor še dodatno pokazal, da želi s zabavanjem ljudstva pripomoči k njegovemu ozaveščanju. Glavni namen ustvarjanja na dramatskem področju je bila uprizoritev na čitalniških odrih, kjer so bile tudi uspešne, skupaj z recitacijo in petjem Vilharjevih pesmi.

Tako lirske kot epske pesmi so pisane večinoma v ljudskih verzih in kiticah (alpska poskočnica, romarska kitica) ter imajo tri prevladujoče tematike: narodnozavedna (o trenutnem stanju v družbi, političnem in med ljudmi), vsakdanja (sem bi spadale ljubezenske, o naravi, o kmetu) ter verska (Vilhar verjame v Boga in mu zaupa, da lahko vpliva na človekovo življenje, če se ta obrne nanj z molitvijo in priprošnjo). Te tematike se pojavljajo tudi v njegovih dramatskih delih. Glede na uporabljene oblike in tematiko bi ga lahko uvrstili v zgodnje obdobje slovenskega realizma.

Ne glede na uporabljene oblike in teme pa je največja odlika Vilharjevih del ta, da je približal slovenščino in slovenskost ljudem na Zgornjem Pivškem ter tako prebudil narodno zavest tudi pri kmetih, ki do tedaj o tem niso razmišljali. Vilharjevo najbolj uspešno in najbolj pomembno področje udejstvovanja je torej njegovo narodno delo, ki ga je opravil za naše ljudi. Že od njegove smrti pa ostaja odprt problem Vilharjeve literarne zapuščine – še vedno nimamo njegovih zbranih del.

5. Viri in literatura

1. Arhivsko gradivo knjižnice Makse Samsa.
2. Čepič, Zdenko in Nečak, Dušan: *Zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1979.
3. Bjelčevič, Aleksander: Začetki slovenskega posvetnega verza (od Pisanic do Prešerna). 36. *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 2000. 317–333.
4. Bjelčevič, Aleksander: Zgodovina slovenskega verza – skica. *Slavistična revija* 45/1/2 (1997). 191–201.
5. Bleicken, Jochen: *Svetovna zgodovina od začetkov do danes*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1981.
6. Fatur, Silvo (ur.): *Ljudje in kraji ob Pivki*. Postojna: Kulturna skupnost, 1975–1985.
7. Fatur, Silvo: *Zagorje in drugi zgornjepivški kraji*. Koper: Libris, 2008.
8. Fatur, Silvo: *Okruški: eseji, študije, spomini*. Koper: Libris, 2010.
9. Godnič, Stanka: *Miroslav Vilhar, seminarska naloga*. Ljubljana: 1953.
10. Inkret, Andrej: *Jovan Vesel Koseski: vprašanje literarne zgodovine*. Maribor: Obzorja, 1971.
11. Juvan, Marko: Črtomir. Tone Smolej (ur.), *Tematologija, izbrana poglavja*. Ljubljana: Študentska založba, 2007.
12. Knežak online: *Grad Kalc*.
http://www.knezak.si/index.php?option=com_content&task=view&id=18&Itemid=34. 16. oktober 2012.
13. Koblar, France: *Slovenska dramatika I*. Ljubljana: Slovenska matica, 1972–1973.
14. Koruza, Jože: *Slovenska dramatika od začetkov do sodobnosti: literarnozgodovinske razprave*. Ur. Gregor Kocijan. Ljubljana: Mihelač, 1997.
15. Kos, Janko: *Literarna teorija*. Ljubljana: DZS, 2001.
16. Kos, Janko: *Pregled svetovne književnosti*. Ljubljana: DZS, 2005.

17. Koseski, Jovan Vesel v: *Slovenski biografski leksikon*.
<http://nl.ijs.si/fedora/get/sbl:4271/VIEW/>. 4. november 2012.
18. Kulturno prosvetno društvo Miroslav Vilhar.
<https://www.facebook.com/kpdmv?ref=ts&fref=ts>. 16. oktober 2012. 16. oktober 2012.
19. Levstik, Fran: *Pesmi*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1981.
20. Mahnič, Mirko: *Večer v čitavnici*. Ljubljana: Mestno gledališče, 1958.
21. Mrak, Andrej: *Postojna ni slovela zgolj po svoji znameniti jami*. MMC RTVSLO (12. avgust 2012). <http://www.rtvsllo.si/kultura/razglednice-preteklosti/postojna-ni-slovela-zgolj-po-svoji-znameniti-jami/289266>. 16. oktober 2012.
22. Paternu, Boris: *Obdobja in slogi v slovenski književnosti: študije*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1989.
23. Pogačnik, Jože: *Slovenska književnost I*. Ljubljana: DZS, 1998.
24. Pogačnik, Jože in Zadavec, Franc: *Zgodovina slovenskega slovstva, II, III, IV*. Maribor: Obzorja, 1968–1972.
25. Pogačnik, Jože: *Slovenska književnost I*. Ljubljana: DZS, 1998.
26. Prijatelj, Ivan: *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina: 1848–1895, II*. Ljubljana: DZS, 1955.
27. Rebula, Dolores: *Vloga Miroslava Vilharja v kulturnem in političnem življenju na Pivškem (diplomsko delo)*. Ljubljana: 1983.
28. Slodnjak, Anton: *Slovensko slovstvo: ob tisočletnici Brižinskih spomenikov*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1968.
29. Slodnjak, Anton: *Obrazi in dela slovenskega slovstva*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1975.
30. Smolej, Tone in Hriberšek, Matej: *Retorične figure*. Ljubljana: DZS, 2006.
31. Šivic, Urša: *Po jezeru bliz Tirglava ...: ponarodevanje umetnih pesmi iz druge polovice 19. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2008.
32. Toman, Lovro v: *Slovenski biografski leksikon*.
<http://nl.ijs.si/fedora/get/sbl:3827/VIEW/>. 4. november 2012.
33. Turel, Mirjana: *Skladatelj Miroslav Vilhar*. Ljubljana: Društvo slovenskih pisateljev, 1963.

34. Uradni list Republike Slovenije: *Vilharjevo priznanje*. <http://www.uradni-list.si/1/content?id=35276>. 16. oktober 2012.
35. Vilhar, Miroslav: *Jamska Ivanka*. Ljubljana: J. Blaznik, 1850.
36. —: *Pesmi Miroslava Vilharja*. Ljubljana: 1860.
37. —: *Sloga. Slovenski koledar za navadno leto 1863*. Ljubljana: Egerjeva Tiskarnica, 1862.
38. —: *Detelja: izvirna šaloigra v 1 djanji*. Ljubljana: [samozal.] M. Vilhar, 1865.
39. —: *Župan: izvirna šaloigra v 2 delih*. Ljubljana: [samozal.] M. Vilhar, 1865.
40. —: *Filozof: šaloigra po angleškej*. Ljubljana: [samozal.] M. Vilhar, 1865.
41. —: *Servus Petelinček: šaloigra v enem delu, svobodno po nemškej*. Ljubljana: [samozal.] M. Vilhar, 1865.
42. —: *Poštena deklica: šaloigra v enem delu*. Ljubljana: [samozal.] M. Vilhar, 1865.
43. —: *Žabjanke*. Zagreb: [samozal.] M. Vilhar, 1865.
44. —: *To sem bil jaz!: šaloigra v enem dejanji*. Ljubljana: Dramatično društvo, 1868.
45. —: *Spomenica Miroslavu Vilharju*. Ljubljana: Odbor za Vilharjev spomenik, 1906.
46. —: *Vrnitev Miroslava Vilharja: izbrane pesmi in kronika*. Ur. Silvo Fatur. Postojna: Odbor za ponovno postavitve spomenika Miroslavu Vilharju, 1995.
47. —: *Vrh skaline silovite*. Ur. Silvo Fatur. Knežak: Društvo Piškotek, 1999.
48. — v: *Slovenski biografski leksikon*. <http://nl.ijs.si/fedora/get/sbl:3827/VIEW/>. 4. november 2012.
49. Žebovec, Marjeta: *Slovenski književniki: rojeni do l. 1899*. Ljubljana: Karantanija, 2009.

IZJAVA O AVTORSTVU

Spodaj podpisana Pavlina Škrlj potrjujem, da sem avtorica pričujočega diplomskega dela, pri pisanju katerega sem uporabljala navedene vire in literaturo.